

41

La Societat de la Ignorància i altres assaigs

Els continguts d'aquest llibre es publiquen sota la llicència
Reconeixement-No comercial 3.0 No adaptada de Creative Commons
(més informació a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/deed.ca>).

Títol original: *La Sociedad de la Ignorancia y otros ensayos*

Traductora: Nuria Calbó i Angrill

La Societat de la Ignorància forma part del projecte **La Segona Edat Contemporània**
www.thesecondmoderntimes.com
contact@thesecondmoderntimes.com

Zero Factory, S. L.
Av. Icària, 205, 2.º 1.ª
08005 Barcelona
Tel. 932 240 150
Fax 932 251 981
info@infonomia.com
www.infonomia.com

Primera edició: maig 2009

Disseny: dotstation
Maquetació: Sílvia Langa

ISBN: 978-84-613-2964-4

La Societat de la Ignorància

i altres assaigs

Antoni Brey
Daniel Innerarity
Gonçal Mayos

Pròleg d'Eudald Carbonell

Pròleg	7
Introducció	11
La Societat de la Ignorància Antoni Brey	17
La Societat del Desconeixement Daniel Innerarity	43
La Societat de la Incultura Gonçal Mayos	51

Els assaigs de l'Antoni Brey, en Daniel Innerarity i en Gonçal Mayos recollits en aquest volum constitueixen una síntesi lúcida del nostre comportament social com a espècie. L'evolució exponencial dels nostres processos de regulació energètica, la seva aplicació tècnica, així com el creixement demogràfic estan produint una situació d'incertesa sobre el nostre futur al planeta.

La hiperconnexió que es produeix com a conseqüència de la socialització de la revolució científicotècnica ens fa incrementar la complexitat en els processos de relació social d'espècie, com mai abans s'havia produït.

La complexitat que ha emergit és un producte evolutiu i no es pot gestionar, en contra del que alguns espècimens humans pensen; l'únic que podem fer com a Homo sapiens, per enfrontar-nos al futur, és treballar per poder manejar la incertesa plantejant escenaris hipotètics i aplicant models que, en qualsevol cas, s'haurien de tenir en compte empíricament.

La tecnologia i la seva socialització generen tensions i divisions en les nostres estructures etològiques i culturals. No s'ha produït, doncs, una socialització efectiva del coneixement i això impedeix que caminem cap a la societat del pensament, tal com hauríem de fer.

Per tant, les dicotomies històriques continuen en ple progrés i ni els experts ni els erudits, ni tampoc els savis, tenen prou capacitat per integrar la informació de què disposem. L'individualisme ha de deixar pas a la individualitat, és a dir, les persones hem d'actuar no com a espècimens sinó com a constructors socials, aportant de forma crítica els nostres coneixements a l'organització de l'espècie. Això, de moment, no és així, malgrat la socialització de la cultura i de l'educació. Ara, com diu l'Antoni Brey en el seu opuscle, ens envaeix la societat de la ignorància. Malgrat això, sóc optimista i mantinc l'esperança que tot sigui conseqüència del moment de transició en què ens trobem immersos, com un capítol passatger del nostre viatge cap a una millora ecològica i cultural de la nostra espècie.

Ara bé, perquè realment arribem a aquest punt, hem de treballar en la perspectiva de generar una nova consciència crítica d'espècie. Només amb una evolució responsable, construïda a través del progrés conscient, podrem convertir coneixement en pensament i allunyar-nos, d'aquesta manera, de la societat de la ignorància.

Eudald Carbonell Roura

introducció

Sobre la singularitat del nostre temps, que correspon a l'inici de la Segona Edat Contemporània

Antoni Brey

Peter Watson, autor de diversos llibres sobre la història del pensament, ha manifestat en nombroses ocasions les seves reserves sobre la rellevància que tendim a atorgar al moment actual en el context d'una perspectiva històrica àmplia:

«L'any 2005 no pot competir amb el 1905 en termes d'innovacions importants. L'anunci de la setmana passada que científics britànics i coreans havien clonat amb èxit embrions humans no fa sinó reforçar aquest punt [...]. Ens congratulem per viure en una època interessant, però ¿no és aquest un exemple més de la ceguesa particular que la nostra era solipsista té sobre si mateixa, una forma més greu de la malaltia per la qual la princesa Diana pot ser qualificada com la britànica més important (o era la segona més important?) de tots els temps?»¹

Quan vaig tenir ocasió de conèixer-la, l'argumentació de Watson em va produir una sana inquietud perquè constituïa un torpede a la línia de flotació d'una certesa que per a molts avui resulta evident, aquella que sorgeix quan alcem la vista, mirem al nostre voltant i constatem l'existència d'una, en aparença, profunda transformació: assistim a un procés de canvi en el qual es barregen, de manera indissoluble, infinitat d'interaccions i relacions causals, que està afectant de forma dràstica des de les conviccions dels individus fins a l'essència dels sistemes productius o l'estructura política dels estats.

Quina és, doncs, la veritable profunditat de la transformació actual? Posicionaments com els de Watson ens obliguen a admetre que, davant el risc de sobrevalorar la seva importància, és pertinent intentar precisar si es tracta únicament d'una nova capa de vernís en el procés de construcció de la Història o, ben al contrari, si ens trobem davant d'una situació singular que modifica aquest procés de manera radical i irreversible.

Certament, els individus de qualsevol època han mostrat sempre una tendència a destacar l'excepcionalitat del seu temps i ho han fet, sens dubte, condicionats pel relleu dels successos viscuts que proporciona la proximitat, per una actitud ineludible d'admiració davant l'experiència sensible i per la percepció de la vivència pròpia com un fet remarcable, una percepció que ignora el caràcter essencialment monòton i homogeni d'aquesta successió constant d'existències que anomenem la Humanitat.

Per tant, per aclarir el dubte cal establir un criteri clar que permeti discernir quin tipus d'esdeveniment constitueix una singularitat en l'evolució de la nostra espècie i quin no. Per fer-ho és útil partir d'una concepció materialista de l'ésser humà: som, en essència, un primat amb marcats instints

socials dotat d'un cervell desenvolupat i ben adaptat que ens proporciona un cert avantatge competitiu davant d'altres animals, mitjançant una intel·ligència que es manifesta en dues facultats fonamentals: l'habilitat per manipular el nostre entorn i la capacitat per comunicar-nos de forma simbòlica. Ni més ni menys.

Des d'aquest punt de vista, el caràcter de singularitat vindrà determinat per l'existència d'alguna modificació substancial en qualsevol d'aquestes dues facultats. Dit d'una altra manera, els esdeveniments que, en forma de batalles, revolucions, canvis de règim, auge i caiguda d'imperis o fets protagonitzats per les personalitats més rellevants, habitualment interpretem com a fites de la història, no haurien de ser considerats sinó com les rugositats inherents del camí o, com a màxim, com els ecos de transformacions més profundes.

Per contra, els salts qualitius en les habilitats per manipular l'entorn, és a dir, en la capacitat humana per dominar la natura, com ara el control del foc, la invenció de l'agricultura, el descobriment dels metalls, la revolució industrial o el sorgiment de les actuals tecnologies de la informació, han canviat d'arrel la nostra organització social i la nostra forma d'interpretar la realitat.

Els canvis en l'altre factor, la capacitat de comunicar-nos, apareixen fins i tot amb menys freqüència i són d'una transcendència encara més gran, ja que la comunicació és la base de la cultura entesa en el sentit més ampli i, per tant, constitueix el fonament de tot allò específicament humà que supera la nostra biologia animal. Realitzem l'aprenentatge cultural majoritàriament per imitació o per ensenyament directe d'un congènere. Sense l'existència de formes de comunicació sofisticades, aquest procés de transmissió d'informació resultaria extremadament difícil. Qualsevol innovació en la capacitat per comunicar-nos ha de tenir, necessàriament, una incidència profunda sobre la cultura i, per extensió, sobre l'essència diferenciadora de la nostra espècie.

Doncs bé, aquesta capacitat de comunicar-nos es transforma en comptades ocasions, i ho fa en forma de salts gegantins la influència dels quals és tan gran que determina els principals canvis de rumb de la nostra història. En efecte, bona part de l'èxit del gènere humà, el triomf que va fer possible la seva difusió sobre la faç de la Terra, és el resultat del primer d'aquests salts: l'aparició del llenguatge. La gran expansió humana del Paleolític, un procés que es va iniciar fa un miler de segles i que va dur la nostra espècie des de les sabanes africanes a poblar la superfície sencera del planeta, va tenir molt a veure amb el sorgiment de llengües parlades similars a les

d'avui dia. Posteriorment, l'aparició de l'escriptura, el següent gran salt en la comunicació humana, va marcar per definició l'inici de la història, i un nou pas, el desenvolupament de la impremta, va suposar el començament de l'edat moderna. Més recentment, el creixent protagonisme de les masses experimentat des de la Revolució Francesa, tret distintiu que atorga personalitat pròpia a l'edat contemporània, ha evolucionat en paral·lel amb l'existència dels mitjans de comunicació que avui coneixem.

Seguint aquesta línia d'argumentació, ara hem de preguntar-nos si avui ens trobem davant una situació equiparable. Sembla un fet indiscutible que en molt pocs anys els humans ens hem dotat d'una nova forma de comunicació. Nova? És evident que des de fa molt temps disposem de multitud de mitjans per intercanviar informació més enllà del simple llenguatge oral: la televisió, el telèfon i, naturalment, el servei postal de correus en són alguns exemples. Però la perspectiva tecnològica no és, en realitat, la més adequada per comprendre les diferències essencials entre les diferents formes de comunicació. És preferible recórrer a una anàlisi de tipus *topològic* que ens permeti classificar-les en funció de com flueix la informació a les societats on s'esdevenen.

Fins fa molt poc, aquesta classificació incloïa únicament dues categories bàsiques. La primera, la de les comunicacions *un a un*, corresponent a una tipologia de formes lineals; en aquesta hi podem incloure la comunicació oral, el telèfon, el telègraf o el servei postal. En una segona categoria, formada per les comunicacions *un a tots* i representada per una topologia en arbre en la qual un únic emissor fa arribar el seu missatge a un nombre elevat de receptors, s'hi podria inscriure la premsa escrita, els llibres, la ràdio o la televisió.

La irrupció d'una nova gamma de tecnologies destinades a manipular i transmetre informació ha creat un panorama completament diferent. D'una banda, avui existeix, a la majoria d'efectes, una sola xarxa formada per centenars de milions de connexions permanents d'alta velocitat i per multitud de dispositius aptes per proporcionar mobilitat, cosa que representa un entramat dotat d'unes potencialitats úniques i d'una riquesa incomparablement superior a tot el que havia existit fins ara. D'altra banda, s'està produint un procés de convergència tecnològica que fa cada cop més invisible per als usuaris la complexitat subjacent, que tendeix a integrar una àmplia gamma de serveis en tots els espais de la nostra vida, des de l'àmbit professional i públic fins al més privat. Els individus han deixat de ser simples receptors passius i s'han convertit en elements actius d'una estructura dins la qual es relacionen sense veure's afectats per moltes de les restriccions que fins fa molt poc imposava l'existència física de l'espai i del

temps. Les persones hem incorporat les noves capacitats com una extensió de la nostra naturalesa, fins al punt de convertir-les en imprescindibles per viure en el món actual.

Ha aparegut una nova categoria en la classificació topològica de la comunicació humana, la de *tots amb tots*, associada a una complexa forma de xarxa. Es tracta d'un fet que constitueix una veritable revolució, comparable a l'aparició de la parla, l'escriptura o la impremta, i realment està transformant el món que ens envolta. Físicament, la magnitud laberíntica i turbulenta del nostre món canviant se sustenta, en última instància, sobre una nova forma de gestionar la complexitat que només és possible gràcies a l'existència de màquines dotades de l'habilitat per processar informació i, sobretot, de la capacitat per intercanviar-la amb els humans i entre elles mateixes de forma automàtica. Tot això conforma l'esquelet funcional de l'estructura financera del món, de la logística que fa possible la globalització o dels nous procediments de difusió de les idees i de les relacions entre les persones.

La constatació de l'existència d'aquest gran salt ens autoritza, doncs, a contradir Watson i afirmar la rotunda singularitat del nostre temps. Som els protagonistes d'un moment excepcional, un punt d'inflexió en la nostra trajectòria com a espècie que ens porta a plantejar, malgrat la nostra inevitable absència de perspectiva, la idea que ens trobem a l'inici d'un nou període de la història que anomenarem, simplement, la Segona Edat Contemporània. Intentar entreveure alguns trets de la seva personalitat constitueix la finalitat dels assaigs que es presenten a continuació.

La societat de la ignorància

Una reflexió sobre la relació de
l'individu amb el coneixement
en el món hiperconnectat

Antoni Brey

Quan es va proclamar que la Biblioteca abastava tots els llibres, la primera impressió va ser d'extravagant felicitat. Tots els homes es van sentir senyors d'un tresor intacte i secret.

Jorge Luís Borges, **La Biblioteca de Babel**

|

Durant el primer quadrimestre del curs 1998-99 vaig tenir ocasió d'assistir com a oient a l'assignatura de Relativitat General, matèria optativa de la llicenciatura de ciències físiques que s'imparteix cada any a la Universitat Autònoma de Barcelona. Es tracta d'una disciplina complexa que, per poder ser assimilada adequadament, requereix de l'alumne una considerable formació prèvia en matemàtiques, i que, a més, té una utilitat pràctica molt limitada. Però si Aristòtil no s'equivocava quan afirmava que «tots els homes desitgen per naturalesa saber²», aleshores l'esforç està plenament justificat: la Relativitat General d'Einstein és una construcció racional d'una bellesa i elegància gairebé insuperables, i constitueix una de les teories fonamentals per comprendre, allà fins on l'enteniment humà ha estat capaç d'arribar, el funcionament de l'univers en què vivim.

Les facultats de física de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat de Barcelona han d'atendre les ànsies intel·lectuals sobre aquesta matèria d'una població de més de set milions de persones. Doncs bé, durant els quatre mesos que van durar les classes mai no hi va haver més de cinc persones a l'aula, comptant el docent. En algun moment van arribar a ser només dos. He d'aclarir aquí que els professors, Antoni Grífols i Eduard Massó, van assistir sempre a classe i van exposar la matèria de manera magistral, aparentment insensibles al desànim que, des del meu punt de vista, ha de provocar la visió d'un auditori tan reduït. En els anys posteriors, el panorama no ha variat substancialment. El nombre de joves que experimenten el desig d'estudiar i entendre la teoria de la Relativitat General es pot comptar amb els dits d'una mà.

Són temps dolents per a la física teòrica, sens dubte, però per què ens hauria de preocupar? Per què hauria d'interessar a ningú estudiar física teòrica? La situació pot ser interpretada com a normal, raonable i comprensible, i molt en la línia del que avui freqüentment s'exigeix al sistema educatiu, és a dir, que produeixi el que demanden les empreses i el teixit productiu d'un país a fi de contribuir al progrés col·lectiu. És natural que ningú aspiri a estudiar física teòrica si no li ha de servir per guanyar-se la vida adequadament, i és innegable que l'esforç de l'estudiant difícilment es veurà recompensat amb un lloc de treball ben remunerat en la seva especialitat.

En realitat, l'elecció dels joves no és més que el reflex de les prioritats de la societat. Es tracta d'un bon indicador perquè ens mostra tendències generals que, en alguns casos, encara no han estat exposades en forma de discursos més explícits. Així doncs, la manca d'interès per estudiar física teòrica, o altres matèries abstractes, complexes i amb escàs recorregut en el món laboral, vindria a posar de manifest una inclinació col·lectiva creixent cap a la pragmàtica i un desinterès pel coneixement com a fi en si mateix. I també podríem pensar, en aquest cas, que no hi ha res de preocupant en tot això si no fos perquè implica certa contradicció entre la realitat del món en què vivim i un dels pocs discursos centrals en aquests dies en què no abunden els discursos centrals: aquell que diu que ens encaminem cap a una nova utopia anomenada Societat del Coneixement. O no existeix aquesta contradicció?

II

Naturalment, la resposta a la pregunta anterior dependrà de què entenguem per una Societat del Coneixement. Comencem, doncs, pel principi. El terme va ser encunyat el 1969 per Peter Drucker per designar una idea concreta i perfectament delimitada. Drucker, expert en *management* empresarial, va dedicar un capítol del seu llibre *L'Era de la Discontinuitat*³ a «La Societat del Coneixement», en el qual desenvolupava, al seu torn, una idea anterior, apuntada el 1962 per Fritz Machlup⁴, la de «Societat de la Informació». Drucker va invertir la màxima que diu que «les coses més útils, com el coneixement, no tenen valor de canvi»⁵ i va establir la rellevància del saber com a factor econòmic de primer ordre, és a dir, introduí el coneixement en l'equació econòmica i el mercantilitzà. Va deixar clar, a més, que el més rellevant des del punt de vista econòmic no era la seva quantitat o qualitat sinó la seva capacitat per generar riquesa, la seva productivitat. Es tractava, sens dubte, d'un ús restringit de la paraula coneixement, tot i que completament adequat al context especialitzat de la teoria econòmica en la qual sorgeixen tant el concepte de Societat del Coneixement com el de Societat de la Informació.

Avui, gairebé quaranta anys després, el terme ha transcendit del cercle especialitzat dels experts en economia i ha esdevingut un lloc comú. Els polítics l'insereixen en els seus discursos per tenyir-los d'optimisme, els actors del món econòmic el reciten com un *mantra* amb la finalitat d'exorcitzar els esperits malignes de la globalització, i molts ciutadans del carrer l'interpreten com el futur desitjable al qual ens han de conduir les noves tecnologies de la informació i les comunicacions. La Societat del Coneixement ha esdevingut una nova utopia, una esperança per a temps desesperats,

gairebé l'única expectativa col·lectiva que ens permet mirar cap al futur amb certa il·lusió.

És evident que l'origen immediat del potencial utòpic de la idea d'una Societat del Coneixement resideix en la seva capacitat per proporcionar respostes creïbles a la principal incertesa que ens planteja la dinàmica del món actual: els efectes sobre l'economia o, dit d'una altra manera, sobre el nostre benestar material. Des d'una posició benestant com la nostra no és fàcil evitar sentir certa inquietud davant la deslocalització d'empreses, la invasió de productes provinents d'economies emergents, la concentració de l'activitat en mans de les grans corporacions, el poder asfixiant dels mercats financers o l'obsolescència de moltes activitats que havien estat, durant molt de temps, el motor per generar els recursos que garantien la nostra prosperitat. La combinació d'unes explicacions de tipus global amb uns efectes tan locals que arriben a incidir en la nostra vida quotidiana ens fa sentir arrossegats per un corrent incontrolable. Si bé els indicadors macroeconòmics mostren un creixement significatiu a escala mundial, aquest no consola ningú: la prosperitat derivada dels processos liberalitzadors és una realitat, però també ho és el fet que no s'ha distribuït uniformement, sinó al contrari; alguns han pagat un alt preu per aquesta liberalització.

A fi d'esquivar les ombres que planegen sobre el futur, ens hem mostrat predisposats a abraçar la idea que la capacitat per generar, gestionar, difondre i aplicar adequadament un factor tan intangible com el coneixement es pot convertir en l'eix fonamental dels processos productius i de tota una gamma de nous serveis encara per descobrir, amb la suficient eficàcia per garantir-nos, sobretot, creixement. La predicció del nou model és optimista i esperançada, tot i que ha de fer equilibris per evitar desfermar nous temors: l'ús massiu de la tecnologia i un increment substancial de l'eficiència productiva podrien deixar molta gent fora dels circuits generadors de riquesa.

És un fet innegable que bona part d'allò plantejat per Druker és avui una realitat. La tecnologia ha propiciat el sorgiment d'una Societat de la Informació, organitzada topològicament com la Societat en Xarxa descrita per Manuel Castells⁶, en la qual l'acumulació de coneixement ha esdevingut l'element determinant per mantenir-se a la superfície entre les turbulències provocades per una dinàmica de canvi desbocada. Podríem finalitzar aquesta breu anàlisi constatant que, tal com avui està plantejada, la Societat del Coneixement no és més que una nova etapa d'un sistema capitalista de lliure mercat que aspira a poder seguir creixent gràcies a la incorporació d'un quart factor de producció, el coneixement, al clàssic trio format per la terra, el treball i el capital. Des de la concepció democràticoliberal en què

ens trobem immersos, no arribem a albirar alternatives consistents a la Societat del Coneixement.

III

Però abandonem ara la visió del conjunt, l'anàlisi *macro*, i centrem-nos en l'objecte principal d'aquest assaig, les implicacions del nou context sobre la unitat bàsica de l'estructura social: l'individu. El discurs actual dóna per fet que les noves eines per manipular i accedir a la informació ens convertiran en persones més informades, amb més opinió pròpia, més independents i més capacitades per entendre el món que ens envolta, una suposició que posa de manifest les connotacions utòpiques del concepte Societat del Coneixement, rere les quals s'hi amaga un missatge subliminal que vincula individu i coneixement, una vinculació imprecisa però extremadament suggerent pel sol fet d'involucrar la paraula, gairebé fetitxe, *coneixement*. En efecte, el terme coneixement té una càrrega simbòlica enorme que hem d'analitzar amb detall abans de continuar la nostra discussió, per a la qual cosa cal, en primer lloc, aclarir el següent interrogant: què entenem exactament per coneixement?

Malgrat que la pregunta anterior constitueix una de les qüestions centrals de la filosofia, per a la discussió que aquí ens ocupa en tenim prou amb la següent afirmació: conèixer vol dir, per a un subjecte, obtenir una representació d'un objecte. El coneixement és el resultat d'aquest procés, la representació mental, i abraça des de l'aprehensió d'una entitat simple o d'un procés pràctic senzill fins a una comprensió dels mecanismes més profunds de funcionament de la realitat.

El coneixement, doncs, pot ser immediat, trivial i derivat d'una simple observació, o pot requerir un esforç considerable si l'objecte a aprehendre no és evident a primera vista. En qualsevol cas, el coneixement és un producte, és el resultat de processar internament la informació que obtenim dels sentits, barrejar-la amb coneixements previs i elaborar estructures que ens permeten entendre, interpretar i, en darrer terme, ser conscients de tot el que ens envolta i de nosaltres mateixos. És a dir, el coneixement resideix en el nostre cervell i és el fruit dels processos mentals humans. El que prové de l'exterior és, simplement, informació.

Més preguntes: ¿existeix el coneixement com a quelcom independent o bé només ments on resideix aquest coneixement? O d'una altra manera: ¿una biblioteca plena de llibres conté coneixement o és necessari que hi hagi lectors i estudiosos perquè el que hi ha en els llibres es converteixi en co-

neixement? És evident que la informació a partir de la qual el subjecte pot construir el coneixement es presenta en multitud de textures. Naturalment, no conté el mateix tipus d'informació una guia de telèfons que, posem per cas, un exemplar de *L'Origen de les Espècies*. El llibre de Darwin és el resultat de plasmar el fruit de les seves experiències i les seves reflexions, el seu coneixement, mentre que el primer conté una informació molt menys processada per una ment humana (ometo en aquest cas tot l'esforç invertit en crear un sistema complex com el telefònic). Ambdós, la guia i l'obra de Darwin, contenen informació, però a la del segon tipus, quan darrere seu hi ha un treball d'elaboració per part de la ment pensant i es tracta, per tant, de la plasmació d'un coneixement humà, la denominarem *saber*. Així doncs, podem respondre que la biblioteca recull el saber, la transcripció del coneixement de determinats individus, que es torna novament coneixement quan és estudiat i entès.

IV

Sens dubte, la Bíblia, per exemple, conté molt saber. Alguns afirmen que a partir d'aquest saber podem obtenir tot el coneixement que necessitem per comprendre i interpretar el món que ens envolta. Altres defensen que la tradició, un conjunt més o menys extens de mites o certes veritats proporcionades per institucions ancestrals poden complir la mateixa funció.

Però també és possible afirmar que a partir de certa dosi d'experiència sensible, variable en funció de la proporció entre empirisme i racionalisme que escollim, podem accedir al coneixement mitjançant una facultat mental humana innata, la raó. Aquest és el plantejament que sosté la mentalitat occidental, i de fet, la correspondència biunívoca entre coneixement i racionalitat constitueix un dels seus trets més definitoris: únicament a través de la raó podem accedir al coneixement, i el coneixement de tota la realitat només és assolible a través de la raó. Aquest postulat el comparteixen la filosofia i la ciència, dues branques del mateix arbre que es diferencien únicament en una qüestió de mètode, i d'ell en deriva una actitud singular que, si bé en molts moments ha estat gairebé imperceptible, ens inclina a pensar que qualsevol idea hauria de poder ser qüestionada des d'un punt de vista racional.

Al llarg de la història aquesta actitud ha conviscut en l'ànima occidental, de manera complexa i fins i tot contradictòria, amb moltes altres doctrines i credos. El cristianisme, per exemple, una creença d'arrels orientals, va entrar-hi en conflicte en sostenir que a determinats coneixements fonamentals i inqüestionables s'hi havia d'arribar a través de la revelació o d'un acte de fe. A tractar de resoldre aquest conflicte van dedicar-hi bona

part de la seva obra els grans pensadors medievals, des de Sant Agustí fins a Sant Tomàs d'Aquino, que van intentar demostrar que les veritats de la fe i les de la raó són, en realitat, les mateixes; i l'escolàstica va pretendre fins i tot haver trobat, gràcies a Sant Anselm, proves de l'existència de Déu sostingudes per la raó.

Finalment, amb l'arribada del Renaixement i la irrupció del pensament científic, la identitat entre coneixement i racionalitat es va consolidar de manera definitiva, i la fe quedà relegada a una esfera diferent. Però sembla que l'apel·lació constant a la raó acaba produint sempre fatiga, i des d'aleshores ha generat periòdicament episodis de reacció que van des de la racionalitat revisada del romanticisme i tot tipus de tradicionalismes antiracionalistes fins a les explosions de desraó camuflada de racionalitat que s'amaguen darrere dels totalitarismes del segle XX.

Pel que fa al present, és indubtable que vivim en una època dominada per la racionalitat, tot i que es tracti d'una racionalitat matisada per una concepció menys idealitzada de la naturalesa humana. Acceptem que potents forces irracionals modelen la nostra conducta individual i l'evolució del conjunt de la societat, però al mateix temps admetem sense reserves que al coneixement s'hi arriba a través de la raó, si més no a aquell que en l'era tecnocientífica ens proporciona tant el nostre benestar material com explicacions profundes i fascinants sobre l'estructura de la realitat. Vint-i-cinc segles després que Plató plantegés el mite de la caverna, seguim interpretant la inclinació a adquirir coneixement com una actitud desitjable. La lectura és un hàbit que s'intenta fomentar entre nens i adults, i encara que no sabríem dir massa bé per què, considerem positiu mirar documentals o assistir al teatre, enteses com a activitats que ens obliguen a reflexionar, a utilitzar la raó.

En definitiva, doncs, podem afirmar que l'estreta relació entre coneixement i raó forma part del nostre bagatge cultural més profund. A aquesta relació li atribuïm gran part de l'èxit civilitzador d'un occident que ha estat capaç de proporcionar els més grans pensadors, científics i artistes, i que ha aconseguit dominar plenament les forces de la natura. Aquest orgull, tenyit en ocasions d'arrogància, constitueix l'ingredient essencial que, en darrer terme, conforma la càrrega simbòlica de la paraula coneixement.

V

Un cop hem aconseguit determinar què entenem per coneixement i hem destacat la rellevància del concepte en el conjunt de postulats que conformen la nostra tradició cultural, podem reprendre de nou la reflexió central

d'aquest assaig. Ara queda clar que el nom que millor descriuria la nostra realitat actual seria el d'una Societat dels Sabers Productius. La distribució i el grau en què els seus integrants hagin assimilat aquests sabers determinaran fins a quin punt es tracta també d'una Societat del Coneixement.

Sens dubte, cert tipus de coneixement de baix contingut reflexiu s'incrementa constantment en tots nosaltres quan dediquem un bon nombre d'hores a inundar el nostre cervell amb informació provinent del televisor o d'Internet. I en algunes persones també s'incrementa el coneixement altament especialitzat o aquell necessari per desenvolupar activitats tecnològicament complexes. Però el tipus de coneixement que s'amaga de forma subliminal darrere de la utopia d'una Societat del Coneixement, el coneixement a través de la raó que hauria de proporcionar una millor i més completa comprensió de la realitat, disminueix. Vivim, gràcies a la tecnologia, en una Societat de la Informació que ha resultat ser també una Societat del Saber, però no ens encaminem cap a una Societat del Coneixement sinó tot el contrari. Les mateixes tecnologies que avui articulen el nostre món i permeten acumular saber ens estan convertint en individus cada vegada més ignorants. Tard o d'hora s'esvanirà el miratge actual i descobrirem que, en realitat, ens encaminem cap a una Societat de la Ignorància.

VI

Sóc conscient que la paraula "ignorància", justament per oposició a "coneixement", està carregada de connotacions negatives, i que el simple fet de suggerir que formarà part del títol del nostre futur immediat xoca frontalment amb la nostra fe en el progrés, postulat fonamental de la modernitat que la controvèrsia postmoderna no va aconseguir enderrocar. Si la Societat del Coneixement mereix ser qualificada d'utopia, una Societat de la Ignorància sona, d'entrada, a discurs distòpic.

Potser sí, però en realitat aquest tipus de judici és innecessari. No hi ha lloc per al retret, l'amonestació o el sermó quan la situació no és el resultat d'una elecció conscient fruit de l'exercici del lliure albir. La Societat de la Ignorància és el corol·lari inevitable del món que hem construït, o més aviat, que s'ha anat formant al nostre voltant, perquè tot i ser obra de les nostres accions no ho és de les nostres voluntats. Emergeix com una conseqüència lògica de la nostra evolució i no és més que una altra de les múltiples cares de la realitat en què vivim immersos, ja que, en un món hiperconnectat gràcies a les noves eines tecnològiques, la nostra capacitat per accedir al coneixement es veu inexorablement condicionada pels dos

factors que analitzem a continuació: l'acumulació exponencial d'informació i les propietats del mitjà com a eina d'accés al coneixement.

VII

Sens dubte, un dels aspectes més característics i representatius del nostre temps és la velocitat. Ens hem endinsat en una nova època de dinàmiques desbocades, de creixements accelerats, d'obsolescència immediata de qualsevol novetat, de desmesura en les proporcions i els formats, que Gilles Lipovetsky anomena "Temps Hipermoderns"⁷: hipercapitalisme, hiperclasse, hiperpotència, hiperterrorisme, hiperindividualisme, hipermercat, hipertext. No és només una qüestió d'etiquetes o prefixos. Tal com s'encarreguen de recordar periòdicament els autors de l'estudi *Limits to Growth*⁸, l'evolució de múltiples magnituds del nostre món, des de les tones de soja produïdes anualment a la concentració de diòxid de carboni en l'atmosfera o la població de les zones menys desenvolupades que viu en àrees urbanes, s'ajusta perfectament a una corba de creixement cada cop més ràpid que apareix freqüentment en la natura: la funció exponencial. Tot allò que té un ritme de variació que depèn del seu valor instantani s'hi ajusta. Com més gran és la magnitud, més ràpid creix, com una bola de neu imparabile. Així és el nostre món avui, si més no fins que assolim els límits que la física del planeta imposa. Els temps hipermoderns també podrien denominar-se temps exponencials.

I allà on aquest comportament és més acusat és, sens dubte, en el volum de dades que produïm, processem, transmetem i emmagatzemem. La informació sobre qualsevol assumpte s'acumula al nostre voltant a un ritme exponencial gràcies a la contribució de milions d'individus que infatigablement aporten des de simples fotografies digitals fins a profundes reflexions en qualsevol àmbit del saber. Un univers de pantalles electròniques ens permet accedir de forma instantània a tot això de tal manera que, com a individus, assistim a un creixement constant de la parcel·la de realitat que cadascun de nosaltres pot abastar. Estem envoltats, inundats d'informació de tot tipus: podem saber si està plovent en el lloc més remot del planeta, trobar en uns segons la lletra de la cançó que més ens agrada o les especificacions tècniques de qualsevol dispositiu. Quan coneixem algú busquem referències sobre la seva persona a Internet. Podem fer una ullada a l'estat del gel a l'Antàrtida, fullejar tots els llibres de l'antiguitat, escoltar les opinions més reconegudes o furgar en les propostes més alternatives i contraculturals. Tot és allà, a l'abast del teclat i el ratolí.

Però aquesta situació, paradoxalment, en lloc de permetre'ns comprendre una visió cada vegada més completa i exacta del món en què vivim, sovint

ens el mostra més caòtic i desconcertant que mai. A un pas de l'agorafòbia, l'eixamplament de l'horitzó de la nostra mirada ens ha revelat una realitat complexa i canviant que no arribem a abastar. A la pràctica, la informació disponible i el saber acumulat s'han tornat completament *inaprehensibles* per a una ment humana que, al cap i a la fi, segueix constreta per les seves limitacions biològiques originals.

La *inaprehensibilitat* del saber disponible no constitueix, evidentment, cap novetat en si mateixa. L'ideal renaixentista de l'*homo universalis* va ser desbordat només néixer perquè des de la invenció de la impremta qualsevol biblioteca contenia molts més llibres, més saber, que els que una persona pot aspirar a llegir en tota una vida. Però, com a mínim, l'estructura de la biblioteca mantenia certa estabilitat. Els processos associats a l'actual dinàmica d'acumulació exponencial són diferents. Avui ens trobem en una nova biblioteca on constantment es construeixen noves sales, dedicades a noves disciplines, que ràpidament s'omplen de volums, i que amb prou feines arribem a visitar. És important el que s'hi recull? Com es relaciona amb tot el que hi ha a la resta de sales?

Fins a cert punt la situació resulta paradoxal, precisament quan les noves eines de comunicació havien aconseguit fer-nos creure per un instant que ens permetrien superar algunes de les nostres limitacions endèmiques. Tot semblava indicar que anaven a desaparèixer les barreres d'espai i de temps que anteriorment provocaven la *desconnexió*, la inaccessibilitat a determinades zones del saber humà que havia ocasionat la pèrdua irreversible d'un bon nombre d'obres clàssiques, multitud d'ineficients esforços paral·lels o l'enterrament en l'oblit, durant anys, de descobriments rellevants com els de Mendel.

En l'actualitat, la desconnexió ens segueix afectant, però la seva naturalesa ha canviat. Estem desconnectats de determinades àrees del saber, de tal manera que quan ens arribi la notícia de la seva existència ja hauran evolucionat. Desconeixem si el fet crucial està succeint ja, i se'ns fa cada vegada més difícil identificar el *main stream* entre el soroll ensordidor. Tot això ve reforçat per allò que alguns autors han denominat una *infoxicació*⁹, una intoxicació per excés d'informació, que es tradueix en una dificultat creixent per discriminar allò que és important d'allò que és superflu i per seleccionar fonts fiables d'informació.

Així doncs, davant l'acumulació exponencial d'informació ens inunda progressivament la certesa que cada cop és més difícil disposar d'una visió equilibrada del conjunt, ni que sigui de baixa resolució. Com a reacció està sorgint una actitud de renúncia al coneixement per desmotivació, per ren-

dició, i una tendència a acceptar de forma tàcita la comoditat que ens proporcionen les visions tòpiques prefabricades. Una manca de capacitat crítica que, al cap i a la fi, no és més que una altra cara de la nostra ignorància creixent.

VIII

El segon factor del món hiperconnectat que ens empeny cap a la Societat de la Ignorància rau, en contra del que la nostra primera intuïció ens va fer creure, en les pròpies característiques de les noves formes de comunicació en xarxa. Tal com es van encarregar de demostrar teòrics com Marshal McLuhan o Neil Postman, cada mitjà de comunicació té unes propietats específiques quant a eina d'accés al coneixement. Tots dos autors es van centrar, concretament, en analitzar els atributs dels mitjans audiovisuals, especialment la televisió, i en posar de relleu les seves diferències respecte als formats impresos que havien sustentat la difusió del saber des del segle XV. Bàsicament, van constatar la idoneïtat dels primers per proporcionar entreteniment, en el sentit més ampli del terme, però van assenyalar les seves dificultats, respecte als segons, per suportar arguments racionals i reflexions intel·lectuals de certa profunditat. Dit en altres paraules, la majoria de la gent pot passar un parell d'hores davant el televisor si emeten una bona pel·lícula, però difícilment aguantarà una conferència de quaranta minuts.

Avui dia podríem corroborar amb escreix les seves conclusions. Malgrat les profecies d'alguns visionaris benintencionats sobre les potencialitats de la televisió com a eina d'educació o de difusió de la cultura, tots sabem que ha esdevingut principalment una màquina d'evasió i entreteniment passiu. La visió sobre la societat televisiva que Postman va reflectir a *Amusing Ourselves to Death*¹⁰ manté actualment una vigència plena, fins i tot augmentada.

Ara bé, en ple segle XXI l'era de la televisió ha quedat enrere. Si bé la mitjana d'hores davant de la pantalla no ha variat de manera significativa en els darrers anys, sí que ha disminuït clarament entre la franja més jove de la població. Les noves generacions dediquen cada vegada més temps a utilitzar unes noves formes de comunicació en xarxa que els permeten deixar de ser espectadors passius per convertir-se en nodes actius, en emissors i receptors simultàniament, en consumidors però també en productors de tot tipus de continguts. Es tracta, sens dubte, d'un món de possibilitats inesgotables, però, per a la discussió que aquí ens ocupa, hem de preguntar-nos si aquest mitjà és adequat per fomentar, en darrer terme, l'elaboració de coneixement en la ment de les persones.

Segons el discurs d'allò que entenem com a versió extesa de la Societat del Coneixement, això és així. És possible que la resposta estigui influïda pel fet que el nostre judici està condicionat encara per la fascinació que sentim davant dels nostres propis èxits tecnològics. És evident que la tecnologia sobre la qual se sustenta l'especificitat del món en què vivim, profundament diferent del de fa algunes dècades, és d'una complexitat i d'un nivell d'abstracció molt superior a la que va sustentar l'era industrial. També ho són els seus fruits: el domini de la força, del moviment i de l'energia van representar la superació de les limitacions que ens imposa la part de la nostra naturalesa que compartim amb els altres animals. En canvi, l'extensió de les nostres facultats cognitives i comunicatives, adquirida gràcies al nou univers de microprocessadors, memòries de silici i connexions en xarxa que ens envolta, incumbeix directament a la nostra singularitat humana.

Una mostra que ens trobem en un estat de manca de capacitat crítica és la facilitat amb què proliferen, i la complaença amb què acollim, conceptes com el de generació Einstein¹¹, aquella formada per uns nens plenament familiaritzats amb l'ús de les eines tecnològiques, o les teories sobre les virtuts empresarials dels Gamers¹², joves acostumats a competir, col·laborar i adaptar-se a un entorn canviant gràcies al fet d'haver jugat intensivament amb videoconsols.

Però si acceptem mirar el revers de la moneda possiblement descobrirem que a més de nens prodigi o eficients executius també estan proliferant al nostre voltant individus incapaços de concentrar-se en un text de més de quatre pàgines, persones que només poden assimilar conceptes predigerits en formats multimèdia, estudiants que confonen aprendre amb recopilar, tallar i enganxar fragments d'informació trobats a Internet, o un nombre creixent d'analfabets funcionals. Si bé és cert que el nou mitjà posa al nostre abast tot el saber disponible, això no implica necessàriament que si guem capaços de treure'n profit.

És evident que, a nivell professional, l'ús quotidià com a eina de treball de potents ordinadors personals connectats permanentment a una xarxa global està canviant el ritme i la seqüència dels nostres processos mentals. Avui és habitual manipular diversos documents a la vegada mentre es recull informació a Internet, s'atén el correu electrònic o es mantenen converses simultànies mitjançant els serveis de missatgeria instantània. Certament, des d'un punt de vista productiu som més eficients, però també s'ha incrementat sensiblement la complexitat de la majoria de processos, i l'immens cabal d'informació que rebem i que hem de gestionar amenaça amb provocar noves formes d'ansietat. És difícil focalitzar i centrar-se, i aquesta necessitat de canviar constantment el focus de la nostra atenció

acaba modelant la nostra manera de raonar fins a situar-nos en un estat de dispersió que, conceptualment, és incompatible amb la concentració que requereix qualsevol reflexió de certa consistència. És el mateix tipus de dispersió que també afecta, segons comenta amb freqüència el professorat, la capacitat de concentració de la població en edat escolar.

Però les implicacions van més enllà de l'àmbit professional. Així com la televisió va resultar ser un mitjà especialment apte per proporcionar entreteniment passiu, la comunicació permanent en xarxa, a més de reforçar la comentada tendència a la dispersió, està demostrant ser un excel·lent potenciador de tot tipus d'activitats relacionals. La nostra inclinació innata a mantenir vincles socials amb altres individus de la nostra espècie es desenvolupa ara en un entorn artificial que la descontextualitza i que distorsiona els mecanismes naturals d'inhibició, fins al punt de generar addiccions i pràctiques compulsives. El fet de poder estar en contacte permanent amb altres persones via correu electrònic, missatgeria instantània o telefonia mòbil ens està privant de la serenitat que ens aporten els reduïdes de solitud i ens converteix en éssers purament relacionals que cada vegada passen més temps ubicats en universos paral·lels desconnectats de la realitat.

Perquè el nou mitjà, en lloc d'obrir-nos a un coneixement més ampli del món, resulta que ens impulsa a residir en altres móns creats a mida de les nostres necessitats i temors. L'espai digital format pels ordinadors i les xarxes de telecomunicació es presenta davant nostre com una atractiva experiència sensible en la qual residim cada cop més temps. La seva combinació amb els nous tipus de relacions personals per mitjans telemàtics està configurant un ambient capaç de seduir moltes persones, especialment les més joves, que davant el desmantellament dels mecanismes i els protocols de relació tradicionals opten per instal·lar-se en aquest nou món on és possible trobar les emocions que la realitat, molt més mediocre, no els proporciona. Una part cada vegada més important de la nostra identitat resideix en el món virtual: creem perfils específics als llocs que visitem amb regularitat, construïm espais on dipositem i compartim les nostres fotografies o expliquem fets de la nostra vivència individual i, en definitiva, anem teixint una trama en què també es van incorporant sentiments i vincles afectius, tan reals com els que experimentem en la realitat "normal".

El procés tot just acaba de començar. En poc temps disposarem de màquines que superaran els límits de discriminació dels nostres sentits fins convertir en indistingibles ambdós mons. Davant la virtualitat, màxima expressió d'aquesta artificiositat, immediatament es planteja la qüestió de si el món virtual serà nociu o beneficiós, una pregunta que derivarà en un debat que serà similar al que va tenir lloc sobre les novel·les durant el segle

XIX o sobre el rock and roll en el segle XX. Però es tracta d'un debat estèril, ja que en cap cas aconseguirà modificar l'evolució dels esdeveniments i només provocarà en algunes persones una tecnofòbia frustrant. El que sí és indubtable és que la virtualitat tindrà una influència decisiva sobre les persones, de la mateixa manera que la van tenir altres incorporacions culturals. El cinema, les novel·les o la música no han estat només un entreteniment: també poden educar o pertorbar les ments, però, en qualsevol cas, s'han incorporat al nostre imaginari, formen part dels nostres referents i han modelat la nostra interpretació de la realitat. A mesura que abandonem el tradicional televisor i passem cada cop més hores davant de l'ordinador i del videojoc, relacionant-nos amb altres persones i vivint experiències immersives d'una intensitat creixent, la petjada haurà de ser necessàriament més profunda. No es pot descartar que emergeixi una confusió per distingir entre realitat i virtualitat, ni que cada vegada més persones es refugiïn definitivament en aquest món artificial interconnectat i decideixin finalment ignorar tot el que hi quedi fora.

IX

La combinació dels dos factors descrits anteriorment, l'acumulació exponencial d'informació i les propietats específiques de les noves formes de comunicació com a via d'accés al coneixement, determinen la nostra relació actual amb el saber existent i, al cap i a la fi, la nostra capacitat individual per superar la condició d'ignorants.

Concretament, el primer d'aquests factors ens obliga a acceptar, d'entrada, la impossibilitat que existeixin, si és que mai han existit, savis, persones amb un coneixement extens i profund de la realitat que els permet entendre-la i interpretar-la com un sistema integrat i complet. Sens dubte, actualment una persona culta gaudeix d'una mirada molt més àmplia que la de qualsevol savi de l'antiguitat, especialment des del punt de vista científic, però també són igualment extenses les zones que queden fora del seu abast. Fins i tot aquells que més temps i esforç han dedicat a intentar adquirir perspectiva han d'admetre grans llacunes en el seu coneixement que els en limiten l'abast i la visió de conjunt. La no acceptació de les limitacions de la seva nova condició ha dut alguns a fiascos i salts al buit com els relatats per Alan Sokal i Jean Bricmont¹³ a *Impostures Intel.lectuals*.

Una materialització d'aquest fet és l'absència actual de filòsofs que pretenguin escometre la tasca de proposar sistemes complets d'interpretació de la realitat. Després de Kant, Hegel o fins i tot Marx, i coincidint amb l'entrada al segle XX, el pensament de tipus filosòfic va abandonar aquesta

pretensió, va consolidar un llarg procés d'introspecció i subjectivació i es va retirar definitivament de les regions envaïdes per les ciències naturals fins a quedar reclòs en alguns camps especialitzats, com ara la filosofia de la ciència, i en la interpretació dels autors històrics.

Però si bé no hi ha savis, ni en poden existir, sí que hi ha, naturalment, experts. Continua estant al nostre abast adquirir coneixements profunds en algun camp específic i fins i tot accedir temporalment a la frontera que el saber humà estableix. La suma del coneixement dels experts forma l'extens saber del nostre temps; uns experts, això sí, cada vegada més especialitzats. Hiperespecialitzats.

Certament, vivim en una societat d'experts. Tots ho som en algun aspecte o, com a mínim, ho hauríem de ser. La tasca dels experts constitueix la peça central del motor que sustenta el creixement econòmic de la nostra societat, una dinàmica de progrés que avui passa inevitablement per investigar, desenvolupar i traslladar la novetat, al més aviat possible, al terreny productiu. R + D + i. Innovar és la pedra filosofal del nostre temps exponencial, un imperatiu rere el qual s'hi amaga certa angoixa davant el temor a quedar definitivament endarrerits.

L'expert constitueix, doncs, la materialització de la societat del coneixement enunciada per Drucker, i en la seva forma actual és el fruit d'un llarg procés, descrit per Russell Jacoby en el seu llibre *The Last Intellectuals*¹⁴, que va tenir lloc durant la segona meitat del segle anterior. Els productors de saber van ser progressivament incorporats i posats en nòmina de les universitats i les estructures d'investigació, públiques o privades, per conformar la maquinària del coneixement productiu que avui coneixem. La generació del saber ha deixat de ser una tasca individual per esdevenir una empresa col·lectiva, un sistema plenament organitzat que posseeix la seva pròpia burocràcia, les seves regles, els seus objectius, les seves estructures, les seves constriccions i els seus mecanismes de recompensa i càstig. Existeixen grans infraestructures, pressupostos voluminosos i unes carreres professionals ben definides que estipulen competir amb altres especialistes, publicar articles o registrar patents, i en les quals es penalitza amb el desprestigi a tot aquell que gosa envair camps que altres experts consideren com a propis.

La condició d'expert porta indissolublement associada la professionalització, una situació que avui dia està tenyida, en molts casos, de proletarització. La massa ingent de tècnics, especialistes, professors o investigadors públics i privats no es dedica a satisfer inquietuds intel·lectuals, sinó a aquella tasca per la qual se'ls paga: adquirir un coneixement especialitzat

i, si pot ser, productiu. Hi ha la possibilitat que algú pretengui anar per lliure, però el seu dret a fer el que li vingui de gust sempre podrà ser posat en dubte quan la seva nòmina la hi paga una empresa que li exigeix resultats o per una societat que, en el fons, també n'espera alguna cosa, d'ell, a canvi d'un sou. Al cap i a la fi, són treballadors, mà d'obra qualificada, i qualsevol actitud excessivament crítica des de l'interior del sistema està condemnada a provocar dubtes sobre la seva honestedat.

Una conseqüència directa de la mercantilització del coneixement i de la professionalització de l'expert és la disgregació del saber en àrees cada cop més desconnectades les unes de les altres i, especialment, de la resta de la societat. La producció de saber és un treball, una ocupació laboral que no pretén mobilitzar o transformar la societat. La seva finalitat és completament diferent. S'ha de desenvolupar en l'àmbit tancat dels que comparteixen llenguatge, argot, i una manera concreta d'enfocar determinats problemes. La societat hiperconnectada afavoreix i potencia aquest comportament, i crea una nova força disgregadora que podríem denominar *comunitarisme autista*. Avui és més fàcil que mai mantenir-se en contacte permanent per via telemàtica amb persones amb les quals es comparteixen interessos o ocupació i instal·lar-se en móns particulars independents de la resta de la societat, comunitats tancades on és possible reforçar una identitat diferenciada i trobar el marc de referència estable que tots necessitem.

Els experts són terreny adobat perquè hi tingui lloc un grau elevat de comunitarisme autista, ja que la majoria de les seves fonts de reconeixement o de càstig provenen de la mateixa comunitat. La publicació de treballs, per exemple, indicador clau de l'èxit acadèmic, depèn exclusivament del veredict de d'uns "referees" que també són membres del mateix col·lectiu. No existeix, doncs, cap necessitat real de comunicar-se amb la resta de la societat, i de fet, això podria ser fins i tot contraproduent. Totes les forces que actuen són, doncs, clarament centrípetes.

Ens trobem davant l'actualització de la vella idea de la torre d'ivori. Avui, en lloc d'una única torre hi ha multitud de petites torres on refugiar-se, i cada expert es troba tancat en alguna d'elles, ja sigui per l'imperatiu productiu que recau sobre l'enginyer o el tecnòleg, per la convicció apassionadament hiperespecialitzada del científic o, al cap i a la fi, per la impossibilitat d'alliberar-se de la dinàmica endogàmica de les estructures generadores de saber. Potser es podria esperar que, en una Societat del Coneixement, el saber dels experts, més enllà dels seus resultats productius i comercials, fluís cap a la resta de la societat, però actualment ni succeeix així ni ningú no ho pretén.

En definitiva, doncs, l'expert, gran especialista en una franja cada cop més estreta del saber és, lògicament, cada vegada més ignorant en el saber d'altres camps. A més, els seus coneixements únicament tenen sentit en l'entramat econòmic que els ha motivat. Són productius i funcionals, sabers instrumentals que tant en la seva forma com en el seu fons encaixen millor en la *techné* grega, el saber dels esclaus productius, que en el *logos* que ens mostra l'ésser de les coses. En la naturalesa de l'expert no existeix necessàriament una tendència a convertir-se en savi, i de fet, tots els mecanismes que avui operen al seu voltant l'empenyen en la direcció contrària. Quan l'expert tanca la porta del seu despatx i se'n va a casa, passa a ser un més. Fora de la seva especialitat, passa a formar part de la següent categoria: la massa.

X

Cal aclarir aquí que tant el savi com l'expert i la massa són arquetips ideals que no es donen de forma pura en el món real, on el que trobem són individus que combinen aspectes dels tres. Tots som una mescla dinàmica i canviant de savi, expert i massa. Potser en algun moment hem aspirat a convertir-nos en savis, probablement som experts en alguna cosa i durant una part del nostre temps actuem com a tals, però quan abandonem la nostra especialització passem a ser, necessàriament, massa. I, ens agradi o no, aquesta és la part més gran del pastís.

Per definició, un dels trets essencials de la massa és la ignorància, ja que massa és el que resulta d'extreure el component de savi i el d'expert. Indiscutiblement, aquesta ignorància consubstancial no és avui tan absoluta com ho era en el passat. S'ha incrementat el nivell cultural de la població gràcies a l'enorme esforç que ha suposat l'educació generalitzada; l'analfabetisme és residual i la immensa majoria de la gent disposa de les habilitats bàsiques i imprescindibles per sortir-se'n a les nostres societats alfabetitzades. Ara bé, un cop assolit cert nivell de funcionalitat, tot indica que en els darrers anys no s'han produït grans canvis en el nivell cultural de la massa malgrat l'acumulació exponencial d'informació i les potencialitats de les noves eines tecnològiques que ens havien de situar a la nova Societat del Coneixement. La durada mitjana de l'etapa educativa s'ha estabilitzat al voltant dels disset anys en els països més avançats, i una tònica semblant han seguit, en el millor dels casos, altres indicadors com ara els nivells de superació de l'ensenyament secundari o els índexs de fracàs escolar. Mentrestant, l'esperança de vida segueix creixent i, per tant, disminueix el pes relatiu de l'etapa de formació inicial.

Un aspecte polèmic que no recullen els indicadors estadístics és el de l'exigència dels temaris o la dificultat dels estudis. Es tracta d'un debat per-

manentment obert (recordem, per exemple, el controvertit llibre d'Allan Bloom¹⁵, *The Closing of the American Mind*) sobre el qual no pretenc incidir aquí. La discussió sobre si els alumnes haurien de llegir els clàssics grecs queda fora de lloc quan la majoria dona per fet que l'activitat educativa forma part de la maquinària del saber productiu comentada anteriorment i que, per tant, s'ha d'encaminar necessàriament a l'obtenció dels imprescindibles experts capaços d'impulsar el progrés econòmic. Moltes de les tensions que envolten l'educació són expressions de les contradiccions en els valors i les prioritats de la societat, i formen part del preu que hem de pagar per viure en un entorn opulent al qual, de fet, no estem disposats a renunciar. No es pot demanar una cultura de l'esforç als estudiants si en la realitat en què viuen immersos preval el valor del lleure i i la diversió, activitats de les quals, al seu torn, no podem prescindir perquè són part indissociable del nostre benestar. No podem reclamar més autoritat en el món educatiu quan en altres àmbits qualsevol índex d'autoritat s'interpreta com autoritarisme. Tot està entrellaçat, i trencar els lligams només seria possible amb una esmena a la totalitat, una revolució. Pretendre suprimir la ignorància mitjançant el sistema educatiu propi de la Societat de la Ignorància és una paradoxa irresoluble.

En el millor dels casos, suposant que els continguts i el nivell educatiu s'hagin mantingut estables, i que els índexs de fracàs actual siguin aproximadament els mateixos que fa quinze o vint anys, podríem afirmar que, en valor absolut, des del punt de vista educatiu som aproximadament al mateix estadi que una dècada enrere. Així doncs, com a conseqüència directa del primer factor generador de la Societat de la Ignorància, l'increment exponencial de complexitat del món en què vivim, aquesta quantitat esdevé un valor relatiu molt inferior. La massa és més ignorant, com a mínim quan conclou la seva etapa formativa inicial.

Per descomptat, no tot acaba quan finalitza l'època de l'institut o la universitat. Durant la resta d'una vida que cada cop és més llarga es pot seguir acumulant coneixements, i tots sabem com: llegint, assistint a cursos, autoformant-se, observant, reflexionant i aprenent de l'experiència diària. En essència, el mateix de sempre. De moment no disposem d'implants cerebrals capaços d'ampliar el nostre coneixement, segons la proposta de *The Matrix*¹⁶, i per tant el procés mental continua sent el mateix, no hem d'oblidar-ho. Això sí, disposem de les millors eines per fer-ho.

Certament, la formació permanent és avui dia una realitat, però es troba inseparablement lligada a la mercantilització del coneixement i en la immensa majoria de casos té lloc en el context laboral. Si l'entorn econòmic i productiu evoluciona, aquesta activitat esdevé imprescindible. Aprendre a

ser més productius és avui una part més del nostre treball, i l'única alternativa és una ràpida obsolescència. De fet, a causa de la necessitat d'adaptació al canvi permanent, ens veiem obligats a dedicar qualsevol esforç intel·lectual a intentar no quedar endarrerits: aprendre anglès o informàtica s'ha convertit per a moltes persones en objectius gairebé inabastables que no deixen temps per a res més. Com diu la dita popular, el que és urgent no ens permet fer el que és important.

Més enllà de les necessitats formatives que imposa un entorn en constant transformació, difícilment podríem arribar a la conclusió que avancem cap a una Societat del Coneixement a partir de l'observació quotidiana dels costums, interessos i formes de vida que sorgeixen al nostre voltant com a conseqüència de la disponibilitat d'accés massiu a una àmplia gamma de canals de comunicació. Qualsevol podria confeccionar una extensa llista de nous hàbits, des de prestar una atenció desmesurada a tot tipus d'esdeveniments esportius fins a buscar parella per Internet, en la qual, sens dubte, hi tindrien un pes aclaparador les activitats d'oci i de tipus relacional, així com un interès creixent per uns continguts completament primaris. Els *reality shows*, l'esport espectacle, la pornografia sentimental, l'entreteniment banal o l'exaltació de la fama per la fama conformen el **gruix** de la graella televisiva actual, sense que l'aparició de mecanismes d'interacció per part dels espectadors hagi modificat aquesta tendència. En qualsevol cas, si bé és cert que la campana de distribució de les alternatives disponibles s'ha eixamplat enormement, la mitjana que en resulta cada cop s'allunya més de la que caldria esperar en una Societat del Coneixement.

XI

Però el gran canvi que consolida definitivament la Societat de la Ignorància no és que aquesta es vegi afavorida per les noves formes de comunicació i en la pràctica circuli lliurement, sinó que ha estat acceptada, assumida i, finalment enaltida a la categoria de normalitat. De forma progressiva la ignorància ha anat perdent les seves connotacions negatives fins al punt d'arribar a prestigiar-se. S'ha dissipat el pudor a mostrar en públic la pròpia ignorància, i fins i tot amb freqüència aquesta s'exhibeix amb orgull, com un additiu més d'una personalitat apta per gaudir al màxim de l'hedonisme i la immediatesa que proporciona un consumisme desenfrenat. Ser ignorant no és incompatible, ni molt menys, amb tenir diners o glamur. Més aviat al contrari, ens pot proporcionar una pàtina de simpatia altament empàtica als ulls dels altres.

La situació actual correspon a la fase més avançada d'un procés imparable, constatat per nombrosos autors, que ha acompanyat el protagonisme

creixent de les masses. A *La rebelión de las masas*, a finals dels anys vint, Ortega y Gasset ressaltava que «allò característic del moment és que l'ànima vulgar, sabent-se vulgar, té el coratge d'afirmar el dret de la vulgaritat i l'imposa onsevulga»¹⁷. La consolidació definitiva de la cultura de masses després de la Segona Guerra Mundial, especialment des de l'aparició del televisor, va induir Giovanni Sartori a escriure que «un món concentrat només en el fet de veure és un món estúpid. L'homo sapiens, un ésser caracteritzat per la reflexió, per la seva capacitat per generar abstraccions, s'està convertint en un homo videns, una criatura que mira però que no pensa, que veu però que no entén»¹⁸.

Avui assistim, en efecte, a la culminació del procés. La ignorància està plenament normalitzada i és admesa sense cap inconvenient en els models d'èxit social, i fins i tot l'accés a les màximes responsabilitats públiques per part de persones d'ignorància evident es considera una mostra positiva de les virtuts del sistema democràtic. Qualsevol, amb independència de la seva formació i fins i tot donant mostres evidents de la seva manca de cultura i d'ànim d'esmena, pot accedir al punt més alt de l'estructura social. Qualsevol observació al respecte emesa en públic seria considerada avui políticament incorrecte. La ignorància és atrevida, desacomplexada i, com tots en aquesta societat que constantment reclama, exigeix també que es respectin els seus drets. El procés es realimenta mitjançant el paper cada vegada més central que juguen a la nostra societat els mitjans de comunicació, referents de l'èxit social i apaparador de l'imaginari col·lectiu del qual en són també, en bona part, creadors. "Si no surts a la televisió, no ets ningú" o, més recentment, "si no apareixes a Internet, no existeixes". Els ingredients per accedir a aquesta visibilitat encaixen perfectament en l'estructura de la Societat de la Ignorància.

Paral·lelament, i en la mateixa mesura amb què la ignorància s'ha normalitzat i s'ha prestigiat, el coneixement no productiu s'ha desacreditat, ha perdut qualsevol índex de ser referent social i s'ha carregat de connotacions negatives. Com hem assenyalat anteriorment, seguim considerant el coneixement com un bé en si mateix quan ens hi referim de forma abstracta: a les enquestes tots contestem que ens encanta llegir, anar al teatre o veure documentals, però a la pràctica, fora del saber productiu generat pels experts, qualsevol esforç intel·lectual resulta gairebé incompressible per a una societat acomodada en la confortabilitat de l'entreteniment predigerit i l'espectacularitat vàcua. Dificilment algú gosaria avui autoqualificar-se d'intel·lectual per por de quedar revestit de totes les connotacions actuals del terme: pretensions, improductiu, avorrit.

El més sorprenent de la situació és que sembla que ens adonem de la dualitat entre el discurs utòpic i la realitat quotidiana. Persisteix una lògica

errònia que ens porta a pensar que l'ús d'eines cada cop més sofisticades implica necessàriament un coneixement més gran, i confonem la destresa per utilitzar un complex programa informàtic que ens permet escriure amb el fet d'escriure alguna cosa interessant, o fins i tot amb saber escriure. Ens hem convençut que disposar d'una xarxa que ens permet veure el que emet la televisió a l'altra punta del món és tornar-nos més savis, quan l'únic que fem és passar l'estona o, en el millor dels casos, adquirir coneixements trivials. I ens encanta sentir "Societat del Coneixement" quan a escala individual, en molts casos, consisteix simplement en passar un munt d'hores xatejant amb els amics o intentant lligar per Internet.

XII

Recapitem: l'expectativa d'una Societat del Coneixement, sorgida del desconcert postmodern gràcies al poder de la tecnologia, ha resultat ser en la pràctica una Societat de la Ignorància, formada per savis imponents, experts productius tancats en les seves torres d'ivori i masses fascinades i sumides en la immediatesa compulsiva d'un consumisme alienant. Les noves formes de comunicació ens permeten ser més eficients en el domini de la natura, però com a individus ens estan convertint en éssers cada cop més ignorants i més tancats en les petites esferes que sorgeixen com a resultat de les noves forces disgregadores que afecten tota la societat. La Societat de la Ignorància és, al cap i a la fi, l'estat més avançat d'un sistema capitalista que basa l'estabilitat de la societat en el progrés, entès bàsicament com a creixement econòmic¹⁹, però que un cop satisfetes les necessitats bàsiques només és possible mantenir gràcies a l'existència d'unes masses empatxades, fascinades i essencialment ignorants.

Certament, a molts el panorama els pot semblar ombrívol, però abans d'advertir qualsevol valoració caldria tenir en compte un punt important: la Societat de la Ignorància adquireix tot el seu sentit en el context de les noves generacions que la protagonitzaran. Només la interpretarem adequadament si la projectem sobre aquestes. Bona part dels habitants del present ens hem conformat en el món precedent i, com ha succeït sempre, sovint jutjarem la personalitat d'un temps que ja no serà el nostre des del recel o la incomprensió. La incomoditat davant la perspectiva d'abandonar la vella idea atenesa que el coneixement és un bé en si mateix podria no ser més que un prejudici similar a la dificultat que van experimentar moltes persones en el passat per acceptar la possibilitat d'una experiència vital plena en un marc desproveït de religiositat o dels esquemes heretats de la tradició. Els joves poden adoptar sense més ni més les idees noves si són consistents en si mateixes perquè per a ells totes són, en realitat, igualment originals.

Ara bé, tot i acceptant la inutilitat d'emetre valoracions subjectives, sí que és possible i convenient analitzar les conseqüències de la situació creada. Això ens du a adonar-nos immediatament de l'existència de diversos riscos potencials.

El primer d'aquests riscos és el social. Quan va aparèixer en l'horitzó la possibilitat de materialitzar una veritable Societat de la Informació ràpidament es va formular la teoria que aquest context representaria una gran oportunitat per superar algunes de les formes vigents de desigualtat social. L'accés massiu i fàcil a tot tipus d'informació hauria de permetre als més desfavorits llimar algunes de les diferències que els separaven de la resta de la societat. Avui podem intuir ja que la previsió pecava d'un excés d'optimisme. A la Societat de la Ignorància estem assistint al naixement de noves fonts de desigualtat i a l'aixecament de fronteres fins ara inexistents que afecten aquells que, ja sigui per un baix nivell formatiu o bé per manca de talent natural, són incapaços de pujar al tren de la complexitat tecnològica i el dinamisme permanent. Un món obert serà també un món d'oportunitats, de bones oportunitats, però només per a uns quants, els més ben situats o els que disposin de la suficient capacitat de maniobra. Per a la resta esdevindrà un entorn cada cop més hostil. Una part significativa de la població pot veure's arrossegada a viure enfangada en un pantà d'expectatives vitals insatisfetes, simplement perquè seran prescindibles. Els afavorits no necessitaran a la resta per sostenir-se: la tecnologia, el coneixement productiu i la possibilitat d'anar a buscar al millor preu tot allò que necessitin en un mercat globalitzat seran suficients. Sobre el coneixement i el talent es sustentará una nova diferència social més insalvable que els antics contrastos de naturalesa econòmica, més essencial, més intrínseca a cada persona, que neutralitzarà qualsevol possibilitat de discurs igualitari i fomentarà el sorgiment de nous sentiments d'injustícia social. Existeix, doncs, el risc d'acabar irremeiablement dividits en dues castes: una massa acomodada en la seva ignorància, fascinada per la tecnologia i cada vegada més alienada, i una altra formada pels experts en els sabers productius i els ressorts d'un model econòmic insostenible.

El segon risc deriva de la perillositat de ser ignorants quan cal afrontar reptes crucials el desenllaç dels quals depèn de les nostres accions. I aquesta és justament la situació en què ens trobem. La Societat de la Ignorància, com hem dit abans, és una més de les múltiples cares dels temps exponencials en què ens ha tocat viure i que també es caracteritzen per la proliferació de riscos cataclísmics que únicament podrem defugir mitjançant una actuació conscientment assenyada. L'inici de l'era atòmica ens va obligar a acceptar la necessitat de limitar la nostra capacitat d'actuació, una capacitat que avui dia s'ha multiplicat en totes les direccions i que ens situa davant noves

incògnites, algunes de les quals potser fins i tot ignorem. En biologia ens movem sobre l'estreta línia que divideix l'ús de l'abús. El risc de l'energia nuclear, que no es troba tant en el seu infinit potencial destructiu com en la seva proliferació, s'ha conjurat fins avui gràcies a un tens equilibri que cada cop és més inestable. No arribem a comprendre bé el desafiament climàtic mentre seguim assistint impassibles a l'extinció en massa de la biodiversitat del planeta. Els experts, tancats en les seves torres d'ivori, amb prou feines aconseguen albirar les conseqüències de les seves accions col·lectives, i encara que fos així, no disposarien de capacitat d'incidència sobre els responsables polítics, i molt menys, sobre la massa. La ignorància consubstancial dels temps exponencials ens aboca a una ceguesa generalitzada, de conseqüències imprevisibles, que ens impedeix identificar i assumir la porció de responsabilitat que recau sobre cadascun de nosaltres.

Finalment, el tercer risc implícit en la Societat de la Ignorància sorgeix dels interrogants que planteja sobre el lloc que hi ocuparà l'individu i, fins i tot, sobre la concepció mateixa d'individu. L'afirmació de la seva autonomia i de la seva centralitat respecte al col·lectiu és part indissociable d'aquella càrrega simbòlica que en el nostre bagatge cultural posseeix la paraula *co-neixement*. Des que, després de les primeres experiències democràtiques a la *polis*, tota la racionalitat grega es va replegar cap a l'interior i fixà la seva atenció en l'individu, occident no ha abandonat el camí de la subjectivació, una trajectòria que es consolidà definitivament amb la introducció del subjecte pensant de Descartes i amb la interpretació humanista del món.

Aquesta concepció de l'individu ha dut a reflexionar de forma recurrent sobre el seu paper dins de l'estructura social. Durant segles hi ha hagut una tensió entre un individualisme liberal que entenia la societat com un conjunt d'institucions coartants que limiten la naturalesa de l'individu i una concepció més restrictiva de la naturalesa de l'individu, que justifica l'existència d'estructures col·lectives superiors per potenciar-lo i fins i tot salvar-lo d'ell mateix.

Però aquest tipus de debats han quedat avui molt mitigats. Després de la defunció del socialisme real, l'individualisme liberal s'ha consolidat com a alternativa inqüestionada en el món actual. La nostra societat és el resultat d'un llarg procés d'individualització que ha desplaçat gradualment l'àmbit de decisió sobre el que és bo o dolent, adequat o inoportú, desitjable o menyspreable, des del grup a la persona: molts aspectes de la nostra vida han passat de estar guiats per valors compartits i inqüestionables a esdevenir assumptes de cada consciència individual, en un escenari desproveït d'apriorismes i cada vegada més desvinculat de qualsevol tradició. L'autonomia personal i la disponibilitat d'un espai privat per desenvolupar la

pròpia personalitat s'han convertit en un bé suprem i absolut, en un dret indiscutible i indiscutit que ha penetrat profundament en la mentalitat de cada persona fins a formar la columna vertebral de la seva escala de valors. No podríem concebre que en el futur deixés de ser així i, de fet, bona part de l'atractiu de la utòpica Societat del Coneixement residia justament en la seva capacitat per reforçar els plantejaments individualistes.

En efecte, l'adveniment de la transformació actual suposa un salt qualitatiu en aquest procés, en posar en mans d'una societat profundament individualitzada un conjunt de noves i potents eines que permeten estendre fins a límits insospitats el desig d'individualitat. Avui dia estan a l'abast de qualsevol individu l'accés massiu a la informació, la comunicació permanent amb altres persones i, fins i tot, l'obertura de nous canals d'expressió amb la potencialitat teòrica d'amplificar qualsevol missatge, per individual que sigui, a un nivell planetari. Aparentment, l'individualisme ha aconseguit culminar la seva apoteosi de l'individu.

Però aquests plantejaments, com s'ha intentat demostrar al llarg d'aquest assaig, xoquen frontalment amb les noves i insalvables limitacions que ens afecten en la Societat de la Ignorància. Les potencialitats que ens ofereix la tecnologia com a eina per desenvolupar la llibertat individual quedaran a la pràctica reduïdes per la ignorància que ens aguaita i que restringeix l'esfera del que realment, com a individus, podem assolir. És possible la llibertat de pensament des de la ignorància? En què queda la llibertat individual quan no arribem a entendre la complexitat del món que ens envolta? ¿Hem d'acceptar definitivament la incapacitat de la raó individual per accedir al coneixement i la conveniència d'acollir-nos als discursos creats per instàncies superiors?

Mentre l'individu s'enfronta a la seva petitesa davant d'un món obert i cada vegada més complex que no arriba a comprendre, l'evolució d'aquest no s'atura. El centre de gravetat de la societat del coneixement mercantilitzat es desplaça gradualment des de l'individu cap a les estructures col·lectives. El saber productiu ha deixat de pertànyer a la massa o a l'expert aïllat i es troba distribuït en grans sistemes en els quals l'individu és només una peça prescindible. Cada vegada hi ha més saber a les organitzacions, però menys coneixement en els individus, més informació a les memòries de sílici i menys en els cervells humans. L'individu s'allunya progressivament de la seva posició central, es dilueix, i des de la perifèria es mostra més feble i prescindible que mai.

Potser hauríem d'aturar-nos a pensar si mentre seguim creient que avançem pel camí de l'humanisme cap a una Societat del Coneixement no ens

estem encaminant, en realitat, cap a una Societat de la Ignorància que planteja, en última instància, una dissolució de l'individu i la fi de la part més singular del somni occidental.

La societat del desconeixement

Daniel Innerarity

La societat del coneixement ha produït una transformació radical de la idea de saber, fins al punt que es podria denominar amb propietat la societat del desconeixement, és a dir, una societat que és cada vegada més conscient del seu no-saber i que progressa, més que augmentant els seus coneixements, aprenent a gestionar el desconeixement en les seves diverses manifestacions: inseguretat, versemblança, risc i incertesa. Hi ha incertesa quant als riscos i les conseqüències de les nostres decisions, però també una incertesa normativa i de legitimitat. Apareixen noves i diverses formes d'incertesa que no tenen a veure amb el que encara no és conegut sinó també amb el que no es pot conèixer. No és cert que, per a cada problema que sorgeixi, estiguem en condicions de generar el saber corresponent. Moltes vegades el saber de què disposem té una part mínima recolzada en fets segurs i una altra, en hipòtesis, pressentiments o indicis.

Aquest retorn de la inseguretat no vol dir que les societats contemporànies depenguin menys de la ciència, sinó tot el contrari. Aquesta dependència és fins i tot més gran; el que ha canviat és la ciència i el saber en general. Des de fa temps dirigim cada cop més l'atenció cap a una sèrie d'aspectes que es podrien entendre com a "debilitat de la ciència": inseguretat, contextualitat, flexibilitat interpretativa, no-saber. Al mateix temps, han canviat els problemes i, per tant, el tipus de saber que es necessita. En molts àmbits –com, per exemple, la regulació dels mercats o els problemes ecològics– s'ha de recórrer a teories que utilitzen models de versemblança però cap previsió exacta en el llarg termini. En les qüestions més greus que afecten la natura o el destí dels homes estem confrontats a riscos en relació als quals la ciència no proporciona cap fórmula de solució segura. El que fa la ciència és transformar la ignorància en incertesa i inseguretat (Heidenreich 2003, 44). La ciència no està en condicions d'alliberar la política de la responsabilitat d'haver de decidir sota condicions d'inseguretat.

Tot i que les ciències han contribuït a ampliar enormement la quantitat de saber segur ("*reliable knowledge*"), quan es tracta de sistemes d'elevada complexitat, com ara el clima, el comportament humà, l'economia o el medi ambient, cada vegada és més difícil obtenir explicacions causals o previsions exactes, ja que el saber acumulat fa visible també l'univers il·limitat del no-saber. Probablement el que hi ha darrere de l'erosió de l'autoritat dels estats i la crisi de la política sigui aquest procés d'afebliment i pluralització del saber, i no aconseguirem recuperar la seva capacitat configuradora mentre no encertem a articular novament el poder amb les noves formes de saber. Una societat del risc exigeix una cultura del risc.

Durant molt de temps la societat moderna ha confiat en poder adoptar les decisions polítiques i econòmiques sobre la base d'un saber (científic), ra-

cional i socialment legítimat. Els persistents conflictes sobre risc, incertesa i no-saber, així com el continu dissens dels experts, han enderrocat creixentment i de manera irreversible aquesta confiança. En lloc d'això, el que sabem és que la ciència sovint no és prou fiable i consistent com per poder prendre decisions objectivament indiscutibles i socialment legítimes. Pensem en el cas dels riscos que tenen a veure amb la salut o el medi ambient, que generalment només poden ser identificats amb una certesa escassa. Per això les decisions per a aquest tipus d'assumptes s'han de remetre no tant al saber com a una gestió de la ignorància justificada, racional i legítima.

El model de saber que fins ara hem manejat era ingènuament acumulatiu; se suposava que el nou saber s'afegeix a l'anterior sense problematitzar-lo, fent així que retrocedeixi progressivament l'espai d'allò que és desconegut i augmentant la calculabilitat del món. Però això ja no és així. La societat ja no té el seu principi dinàmic en un permanent augment del coneixement i un corresponent retrocés del que no se sap. Hi ha tot un no-saber que és produït per la ciència mateixa, una "*science-based ignorance*" (Ravetz 1990, 26). De manera que aquest no-saber no és un problema de manca provisional d'informació, sinó que, amb l'avenç del coneixement i precisament en virtut d'aquest creixement, augmenta de manera més que proporcional el no-saber (sobre les conseqüències, abastos, límits i fiabilitat del saber) (Luhmann 1997, 1106). Si en altres èpoques els mètodes dominants per combatre la ignorància consistien a eliminar-la, els plantejaments actuals assumeixen que hi ha una dimensió irreductible en la ignorància, per la qual cosa hem d'entendre-la, tolerar-la i fins i tot fer-la servir i considerar-la un recurs (Smithson 1989; Wehling 2006). Un exemple d'això és el fet que, en una societat del coneixement, el risc que suposa "la confiança en el saber dels altres" hagi esdevingut una qüestió clau (Krohn 2003, 99). La societat del coneixement es pot caracteritzar precisament com una societat que ha d'aprendre a gestionar aquest desconeixement.

Els límits entre el saber i el no-saber no són ni inqüestionables, ni evidents, ni estables. En molts casos és una qüestió oberta quant es pot saber encara, què ja no es pot saber o què no se sabrà mai. No es tracta del típic discurs d'humilitat kantiana que confessa el poc que sabem i com n'és de limitat el coneixement humà. És una cosa fins i tot més imprecisa que aquesta "ignorància especificada" de què parlava Merton; em refereixo a formes febles de desconeixement, com el desconeixement que se suposa o es tem, del qual no se sap exactament què no se sap i fins a quin punt no se sap. En moltes ocasions desconeixem el que pot succeir, però també fins i tot "*the area of possible outcomes*" (Faber / Proops, 1993, 114).

L'apel·lació als "*unknown unknowns*" que es troben més enllà de les hipòtesis de riscos científicament establertes s'ha convertit en un argument poderós i polèmic en les controvèrsies socials al voltant de les noves investigacions i tecnologies. És clar que segueix sent important ampliar els horitzons d'expectativa i rellevància de manera que es puguin albirar els espais del no-saber que fins ara no vèiem, procedir al descobriment del "desconeixement que desconeixem". Però aquesta aspiració no ens hauria de fer caure en la il·lusió de creure que el problema del no-saber que es desconeix es pot resoldre d'una manera tradicional, és a dir, dissolent-lo completament en virtut de més i millor saber. Fins i tot allà on s'ha reconegut expressament la rellevància del no-saber desconegut segueix sense saber-se *el que* no se sap i *si* hi ha alguna cosa decisiva que no se sap. Les societats del coneixement han de fer-se a la idea que s'hauran d'enfrontar sempre a la qüestió del no-saber desconegut; que mai estaran en condicions de saber si i en quina mesura són rellevants els "*unknown unknowns*" als quals estan necessàriament confrontades.

Com adverteix Ulrich Beck, el que caracteritza aquesta *època de les conseqüències secundàries* no és el saber sinó el no-saber (1996, 298). Aquest és el veritable camp de batalla social: qui sap i qui no, com es reconeix o impugna el saber i el no-saber. Si ens hi fixem bé, de fet les confrontacions polítiques més importants són valoracions diferents del no-saber o de la inseguretats del saber: en la societat competeixen diferents valoracions de la por, l'esperança, la il·lusió, les expectatives, la confiança, les crisis, que no tenen un correlat objectiu indiscutible. Com a efecte d'aquesta polèmica, es focalitzen aquelles dimensions de no-saber que acompanya el desenvolupament de la ciència: sobre les seves conseqüències desconegudes, les qüestions que deixa sense resoldre, sobre les limitacions del seu àmbit de validesa... Les controvèrsies acostumen a tenir com a objecte no tant el saber en si mateix com el no-saber que l'acompanya inevitablement. Qui discuteix el saber contrari o dominant el que fa és precisament això: "*drawing attention to ignorance*" (stocking 1998), subratllar precisament allò que ignorem.

Aquesta "politització del no-saber" (Wehling 2006) es va evidenciar, per exemple, en el marc de les controvèrsies sobre la política tecnològica a partir dels anys 70. No és només que cada vegada hi hagués més consciència d'aquesta rellevància d'allò desconegut, sinó que aquesta percepció i la seva valoració corresponent cada vegada eren més disperses. El que per a uns era fonamentalment motiu de temor, en d'altres despertava unes expectatives prometedores. Mentre que uns parlaven d'un dèficit cognoscitiu passatger, d'altres entenien que hi havia alguna cosa que mai no es podria saber. Això passava en un moment en què tots érem conscients que la ciència no només

produïa saber sinó també incertesa, “zones cegues” i no-saber. Les pors i les inquietuds presents a bona part de l’opinió pública no són plenament infundades, com acostumen a suposar els defensors d’una tecnologia de risc zero. Darrere del rebuig social d’algunes opcions tècniques hi ha sovint una percepció de determinades ignoràncies o incerteses que la ciència i la tècnica haurien de reconèixer. En aquest i en altres conflictes semblants el que xoca són percepcions divergents i fins i tot enfrontades del no-saber.

A partir d’ara els nostres grans dilemes giraran al voltant del “*decision-making under ignorance*” (Collingridge 1980). La decisió en condicions d’ignorància requereix noves formes de justificació, legitimació i observació de les conseqüències. Com podem protegir-nos d’amenaques davant les quals per definició no se sap què fer? I com es pot fer justícia a la pluralitat de les percepcions sobre el no-saber si desconeixem la magnitud i la rellevància del que no se sap? Quina quantitat de no-saber podem permetre’ns sense desfermar amenaces incontrolables? Quina ignorància hem de considerar com a rellevant i quanta en podem no atendre com a inofensiva? Quin equilibri entre control i atzar és tolerable des del punt de vista de la responsabilitat? El que no se sap és una carta lliure per actuar o, al contrari, un advertiment que s’han de prendre les màximes precaucions?

Les societats s’enfronten al no-saber de diverses maneres: des del punt de vista social les societats reaccionen amb dissens; des del punt de vista temporal, amb enteses provisionals; des del punt de vista objectiu, amb imperatius que intenten protegir-se davant del pitjor (Japp 1997, 307). Pensem en el cas del “principi de precaució”, que ja forma part dels tractats de la Unió Europea i d’acords internacionals com ara la declaració de Rio sobre el clima. D’acord amb aquests, l’adopció de mesures eficients per evitar danys seriosos i irreversibles com el canvi climàtic no s’ha d’endarrerir pel fet que no existeixi una total evidència científica. El principi de precaució segueix sent, no obstant, una norma controvertida amb interpretacions molt divergents. En qualsevol cas, aquest tipus de plantejaments són interessants en la mesura que exploren les conseqüències d’algunes decisions, la versemblança que es produeixin determinats danys, els criteris sota els quals aquestes conseqüències negatives poden ser acceptables o la recerca de possibles alternatives.

S’està produint així la paradoxa que la societat del coneixement ha acabat amb l’autoritat del coneixement. El saber es pluralitza i descentralitza, resulta més fràgil i contestable. Però això afecta necessàriament el poder, ja que, seguint el principi de Bacon, estàvem acostumats al fet que el saber enfortís el poder, mentre que ara és just al contrari i el saber debilita el poder. El que ha tingut lloc és una creixent pluralització i dispersió del

saber que el desmonopolitza i el fa molt contestable. Juntament amb la forma tradicional de producció científica a les universitats apareixen noves formes de saber a través d'una pluralitat d'agents a la societat, com ara el saber del les ONG, la qualificació professional dels ciutadans, el saber dels diversos sistemes socials, l'accessibilitat de la informació, la multiplicació del saber expert... A mesura que es diversifica la producció de saber, disminueix també la possibilitat de controlar aquests processos. La societat del coneixement es caracteritza pel fet que un nombre creixent d'actors disposa d'un fons també creixent de diversos sabers, per la qual cosa aquests actors informats estan en condicions de fer valer el propi saber davant les intencions dels governs. En lloc d'un augment de les certeses, el que tenim és una pluralitat de veus que discuteixen cacofònicament les seves pretensions de saber i les seves definicions del no-saber.

Jasanoff ha denominat "tecnologies de la humilitat" (2005, 373) a una manera institucionalitzada de pensar els marges del coneixement humà –allò desconegut, allò incert, allò ambigu i allò incontrolable– reconeixent els límits de la predicció i del control. Un plantejament semblant impulsa a tenir en compte la possibilitat de conseqüències imprevistes, a fer explícits els aspectes normatius que s'amaguen darrere de les decisions tècniques, a reconèixer la necessitat de punts de vista plurals i d'aprenentatge col·lectiu.

En aquest context, en lloc de la imatge tradicional d'una ciència que produeix fets objectius "durs", que fa retrocedir la ignorància i que li diu a la política què cal fer, es necessita un tipus de ciència que cooperi amb la política en la gestió de la incertesa (Ravetz 1987, 82). Per això resulta necessari desenvolupar una cultura reflexiva de la inseguretat, que no percebi el no-saber com un àmbit exterior d'allò que encara no s'ha investigat (Wehling 2004, 101), sinó com a quelcom constitutiu del saber i de la ciència. El que no se sap, el saber insegur, allò merament versemblant, les formes de saber no científic i la ignorància no s'han de considerar com a fenòmens imperfectes sinó com a recursos (Bonss 2003, 49). Hi ha assumptes en què, en no haver-hi un saber segur i sense riscos, cal desenvolupar estratègies cognitives per actuar en la incertesa. Entre els sabers més importants hi ha la valoració dels riscos, la seva gestió i la seva comunicació. Cal aprendre a moure's en un entorn que ja no és de relacions clares entre causa i efecte, sinó borrós i caòtic.

Bibliografia

Beck, Ulrich (1996), *“Wissen oder Nicht-Wissen? Zwei Perspektiven reflexiver Modernisierung”*, a Beck, Ulrich / Giddens, Anthony / Lash, Scott, *Reflexive Modernisierung. Eine Kontroverse*, Frankfurt: Suhrkamp.

Bonss, Wolfgang (2003), *“Jenseits von Verwendung und Transformation”*, en Franz, H. W. / Howaldt, J. / Jacobsen, H. / Kopp, R. (eds.), *Forschen — lernen — beraten. Der Wandel von Wissensproduktion und –transfer in der Sozialwissenschaften*, Berlin: Sigma, 37-52.

Collingridge, D. (1980), *The Social Control of Technology*, New York: St. Martin's Press.

Faber, Malte / Proops, John L. (1993), *Evolution, Time, Production and the Environment*, Berlin: Springer.

Heidenreich, 2003, *“Die Debatte um die Wissensgesellschaft”*, a Stefan Bösch / Ingo Schulz-Schaeffer (eds.), *Wissenschaft in der Wissensgesellschaft*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 25-51.

Japp, Kalus P. (1997), *“Die Beobachtung von Nichtwissen”*, a *Soziale Systeme* 3, 289-312.

Jasanoff, Sheila (2005), *“Technologies of Humility: Citizen Participation in Governing Science”*, a Alexander Bogner / Helge Torgersen (eds.), *Wozu Exporten? Ambivalenzen der Beziehung von Wissenschaft und Politik*, Wiesbaden: VC, 370-389.

Krohn, Wolfgang 2003, 99, *“Das Risiko des (Nicht-)Wissen. Zum Funktionswandel der Wissenschaft in der Wissensgesellschaft”*, a Stefan Bösch / Ingo Schulz-Schaeffer (eds.), *Wissenschaft in der Wissensgesellschaft*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 87-118.

Luhmann, Niklas (1997), *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Frankfurt: Suhrkamp.

Ravetz, Jerome R. (1987), *“Uncertainty, Ignorance and Policy”*, a H. Brooks / Ch. Cooper (eds.), *Science for Public Policy*, Oxford: Pergamon Press.

— (1990), *The Merger of Knowledge with Power. Essays in Critical Science*, London / New York: Mansell.

—

Smithson, Michael (1989), *Ignorance and uncertainty. Emerging para-*

digms, New York.

Stocking, S. Holly (1998), "Drawing Attention to Ignorance", a *Science Communication* 20, 165-178.

Wehling, Peter (2004), "Weshalb weiss die Wissenschaft nicht, was sie nicht weiss? — Umriss einer Soziologie des wissenschaftlichen Nichtwissens, a Bösch, Stefan / Wehling, Peter (eds.), *Wissenschaft zwischen Folgenverantwortung und Nichtwissen*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 35-105.

— (2006), *Im Schatten des Wissens? Perspektiven der Soziologie des Nichtwissens*, Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft.

La societat de la Incultura

Cara oculta de la societat del
coneixement?

Gonçal Mayos

Dues tesis

Dues tesis bàsiques desvelen una “societat de la incultura” que –gran paradoxa!– es desenvolupa de forma paral·lela i amenaçadora a la “societat del coneixement”. En cert sentit, és fins i tot la seva conseqüència necessària fins avui inadvertida, “l’ombra” que projecta la seva llum, els seus contrastos i les seves contradiccions.

En primer lloc, a inicis del segle XXI, ens trobem immersos, pel que fa al coneixement, en un immens procés mal·lusià: amb les creixents interrelacions que genera la globalització i Internet, el creixement hiperbòlic en la informació disponible és molt superior al de la capacitat dels individus per processar aquesta informació. Malgrat les ajudes informàtiques, bibliogràfiques, documentalistes, etc., la condició humana té uns límits biològics i neuronals que impedeixen, a llarg termini, seguir aquesta progressió geomètrica dels coneixements. Atesa, doncs, la creixent desproporció entre la capacitat col·lectiva per crear saber i la capacitat individual per assumir i integrar vitalment, sembla justificat i potser inevitable l’adveniment d’una “societat de la ignorància” (Brey), “del desconeixement” (Innerarity) o “de la incultura” (Mayos).

En segon lloc, per damunt d’altres perspectives similars, la denominació “societat de la incultura” sembla descriure més adequadament les paradoxes i contradiccions que avui emanen després de la “societat del coneixement”. Perquè el procés de creixent especialització dels experts continuarà acceleradament, amb la qual cosa no es preveu a mig termini el col·lapse del coneixement expert ni dels tècnics especialitzats. Salvant els aspectes específics destacats per Innerarity, la “societat del coneixement” científicotecnològica podrà determinar el que en cada cas serà considerat com a “cert”, “establert per la ciència” o “més adequat tecnològicament”.

Ara bé, sí que cal dubtar que la majoria de la població pugui tenir un coneixement, cultura o “sàvia” composició general de l’estat global dels sabers humans i les seves problemàtiques. És a dir, continuarà el coneixement especialitzat i expert, però augmentaran les dificultats de la gent (fora del propi camp d’especialització) per disposar d’una “cultura” general o “capacitat de fer-se càrrec” reflexivament de les problemàtiques humanes en conjunt. Això no és accessori, ja que si la majoria de la població no pot interioritzar aquest coneixement general, les seves decisions polítiques mitjançant el vot i la participació democràtica resultaran altament problemàtiques.

És imprescindible, doncs, preguntar-nos: pot prescindir la humanitat –especialment una humanitat organitzada democràticament– d’aquesta cultu-

ra general en els seus ciutadans? Una “societat de la incultura” pot continuar sent democràtica i/o fer-se càrrec dels seus problemes cada cop més complexos? Pot continuar l’actual construcció de la “societat del coneixement” sense que paral·lelament estiguem llaurant també una “societat de la incultura?”

Procés malthusià

La globalització i la potent interrelació impulsada per les actuals tecnologies de la comunicació i la informació (TIC) genera un clar procés malthusià en el coneixement. El creixement hiperbòlic en la informació generada col·lectivament és molt superior a l’augment merament aritmètic en les possibilitats dels individus per processar aquesta informació.

El lúcidament pessimista economista i demògraf britànic Robert Malthus ja va formular una tesi semblant anomenada “lleï de Malthus”. Deia: la producció d’aliments tendeix a créixer a llarg termini segons una progressió aritmètica (del tipus: 2,4,6,8,10,12,14,16,18,20,22..., o $2x$), en canvi la població humana total i a llarg termini tendeix a augmentar en progressió geomètrica (del tipus: 1,2,4,9,16,25,36,49,64,81,100,121 ..., o x^2). A llarg termini i més enllà de puntuals circumstàncies favorables o desfavorables tant en la producció d’aliments com en la població, aquesta diferència en les seves respectives taxes de creixement comporta –afirma Malthus– que tots els increments alimentaris siguin inevitablement consumits pel creixement demogràfic, de tal manera que la majoria de la humanitat tendeix a viure sempre al límit de la depauperació si no s’apliquen dràstiques polítiques de moderació demogràfica.

Doncs bé, una llei molt similar a la de Malthus plana sobre les societats avançades, del coneixement i les seves cultures democràtiques. El saber produït col·lectivament gràcies a les TIC i Internet amenaça amb superar les capacitats cognitives individuals de la gent. L’actual “societat xarxa” teoritzada per Manuel Castells genera una progressió geomètrica d’enllaços, informacions i coneixements. La circulació veloç pels seus nodes possibilita una gran interactivitat, productivitat i creativitat, i permet que proliferin exponencialment les noves idees o informacions, així com que, cada vegada més, aquestes siguin desenvolupades col·lectivament i passin a formar part, simultàniament, del patrimoni de tots i de ningú. L’enormitat de saber rellevant produït amenaça amb superar les capacitats de la gent comuna, no tant com a experts en algun camp especialitzat, sinó com a ciutadans que han de decidir democràticament i amb coneixement de causa sobre processos creixentment complexos.

Certament, i si més no a mig termini, aquesta amenaçant obsolescència cognitiva en els individus no es produirà en el seu camp professional, especialitzat i en el qual són experts; però sí en aquells coneixements generals que necessiten per, com a ciutadans amb dret a vot, poder decidir democràticament i amb coneixement de causa sobre els processos creixentment complexos que configuren la vida humana actual. No cal dir que la professionalització i especialització laboral dels ciutadans –com a treballadors– rebrà prou suport de tot tipus per garantir a mig termini que, en general, s'assoleixin els alts estàndards productius de la "societat del coneixement", ni cal posar de manifest novament com augmenta la distància entre la gent i els països que han aconseguit incorporar les noves eines tecnològiques i adaptar-se a les recents exigències cognitives, i els que no.

Sí que és moment, en canvi, de plantejar el dubte, objectivament justificable, que es facin esforços semblants per preparar i formar els individus com a ciutadans i perquè puguin fer front a les exigències responsables de les seves decisions polítiques i de vot en qüestions de gran complexitat i importància per a tots. La limitació habitual a allò que és merament productiu a curt termini (sens dubte un dels pitjors vicis de la nostra societat) acostuma a deixar, cada vegada amb més freqüència, les qüestions polítiques, ètiques i socials a llarg termini i que afecten el conjunt, a mercè de la benevolència o responsabilitat individual. Com si es tractés d'una cosa sense importància o de molt menor interès, tot això es relega no només a la responsabilitat individual, sinó a l'espai de "temps lliure" o "d'oci", en una competència totalment desproporcionada amb els alicients, temptacions, diversions i propostes de consum desafortat que ofereix la societat "del consum" i "l'espectacle".

Davant la creixent obsolescència cognitiva dels ciutadans (que són la condició última de la democràcia), les millores tecnològiques poc poden fer a llarg termini en alfabetització de la població, en documentalística, en facilitar l'accés a la informació, etc. Perquè, en última instància, han de ser ciutadans del carrer i amb les seves dotacions neuronals o fisiològiques concretes, els que es facin càrrec de la informació generada col·lectivament i en constant creixement exponencial. En darrer terme, també i necessàriament han de ser ciutadans del carrer els que decideixin democràticament a partir del seu parer personal sobre les qüestions humanes més complexes.

La incultura com a perill per a la democràcia

Hi ha un consens força generalitzat entre els analistes sobre el fet que, en l'actualitat, es pot constatar la incapacitat creixent de molts ciutadans per exercir amb rigor el seu vot i tutela democràtics. Gran part de la ciutadania es desentén d'allò públic i comú i es retira en allò privat, ja sigui en un oci

banalment reduït a pura diversió, o bé professionalment en un treball superespecialitzat i fragmentari.

L'evolució de la societat moderna ha tendit a magnificar la vida privada en detriment de la pública, de la política col·lectiva i de la bona salut de la democràcia. Pot semblar una paradoxa, però la mateixa modernitat que va edificar la democràcia, l'està banalitzat o afeblint-ne la salut a mesura que desvia els esforços i interessos dels ciutadans envers allò que és privat. D'una banda, la vida professional "privada" concentra i exigeix cada vegada més els esforços continuats de la població. A més, una altra part amplíssima del temps i les disponibilitats restants es dediquen a una vida encara més "privada" d'oci, consum i diversió.

El ciutadà modern sent una indubtablement forta pressió perquè mantingui i augmenti la seva capacitat productiva, professional, especialitzada i experta. Sens dubte, sent una pressió molt similar per consumir els productes més variats i omplir satisfactòriament el seu temps d'oci i esplai. Res a dir a tot això, ja que són clarament les dues dimensions clau de l'actual societat avançada: coneixement i alta productivitat tecnològica, però també consum i espectacle. No obstant això, moltes vegades s'obvia el preu pagat, el cost subjacent de relegar la vida política "pública" a un segon pla. Per això llangueix i s'afebleix l'exigència ciutadana d'atendre col·lectivament i democràtica les dificultats globals cada cop més complexes de les societats actuals.

Evidentment no oblidem que, des de fa dècades, les possibilitats de la representació democràtica minimitzen l'interès creixent i l'obsolescència cognitiva dels ciutadans davant els complexos problemes públics. Es tendeix –al nostre parer, excessivament– a desplaçar moltes qüestions del debat ciutadà i a remetre-les a la decisió (o si més no mediació) de "comitès experts", "d'informes tècnics" o dels fòrums polítics "professionals" dins i fora dels partits. La poca preparació o disponibilitat dels ciutadans per fer-se càrrec de tots els complexos secrets d'allò que és "públic polític" és la causa de l'actual incultura política i debilitat democràtica. Ara bé, aquesta acostuma a ser una raó esgrimida sovint però poques vegades analitzada a fons i, encara menys amb decidida voluntat d'esmenar-la.

El resultat és clar: cada cop més, assumptes importants que incumbeixen a tothom i que afecten allò que és comú es decideixen en canals parademocràtics allunyats de la ciutadania, de l'exercici més directe de la democràcia, i limitats a experts i polítics professionals. No és estrany, en contrapartida, que gran part de la política democràtica (de vegades simplement "demoscòpica") passi a centrar-se en la lluita per influir emotivament en el

cos electoral a través dels grans mitjans de comunicació.

El domini actual de la propaganda epidèmica, adreçada a les passions de les masses, gairebé sense arguments ni dades fiables, i que busca sobretot la mobilització o manipulació demoscòpica, augmenta l'obsolescència cognitiva creixent per part del ciutadà del carrer. La raó és simple: aquest no tan sols ha de dedicar els seus esforços a fer-se una opinió fonamentada dels problemes col·lectius i la seva possible solució política, sinó que a més ha de dedicar un important esforç addicional per mirar d'encarar els problemes democràtics amb una mínima equanimitat. Tot i ser molt conscients i crítics amb l'actual deriva propagandista de la democràcia, i tot i que sens dubte augmenten els efectes del procés malthusià en el coneixement, no aprofundirem en això per poder seguir el nostre fil argumentatiu de manera més pura.

Les qüestions econòmiques i polítiques bàsiques són avui dia d'una complexitat tal que, si superen els especialistes, com no han de superar els ciutadans mitjans! N'hi ha prou de recordar la sorpresa unànime i no prevista a curt termini per cap analista –el 1989– davant fets tan importants com la caiguda del mur de Berlín, del “teló d'acer” i de la URSS; o la sorpresa dels cracs a la borsa de les “empreses.com”, després de les “hipoteques” i –finalment– de la profunda crisi econòmica que avui patim. El sociòleg Ulrich Beck va avisar sobre l'enorme increment del risc en les societats avançades simplement pel seu augment de complexitat, la integració global i la velocitat amb què circula tot.

D'altra banda, les possibilitats actuals en bioenginyeria, genètica, trasplantaments o, simplement, d'intervenir científicament en la gestió de la vida, han provocat un comprensible i de vegades virulent debat ciutadà. Moltes vegades aquest debat es du a terme amb prejudicis i posicions emotives molt infundades; això no ens ha d'estranyar, perquè qualsevol ciutadà que hagi volgut fer-se una opinió fonamentada sobre els grans debats bioètics actuals queda clarament superat per la seva complexitat creixent i les seves implicacions múltiples.

En els exemples esmentats veiem que, certament, el coneixement expert i especialitzat continua gaudint de relativa bona salut (tenint en compte els límits apuntats per Innerarity), però en canvi no es pot dir el mateix de la capacitat dels ciutadans del carrer per fer-se càrrec racionalment i democràticament dels problemes humans actuals. Per això té raó l'Antoni Brey en denunciar l'adveniment d'una societat de la “ignorància”; encara que nosaltres preferim parlar de “societat de la incultura” en la mesura que, sobretot, amenaça el saber i la cultura generals sense els quals l'individu està inerme, desconcertat i incapacitat per a tota reflexió o decisió política que

vagi més enllà d'“intuir” els problemes i “reaccionar-hi emotivament”.

Alienació postmoderna?

Vincular la “condició postmoderna” a l'enorme increment de les actituds cíniques, desconcertades, angoixades, nihilistes, “passotes”, “escapistes”... ha esdevingut un tòpic. Evidentment, aquestes actituds tenen a veure amb una profunda crisi de valors, però ens proposem apuntar que segurament també tenen a veure amb la percepció –per gran part de la població– que avui dia les conviccions, les certeses i les veritats ja no són igualment possibles com ahir.

Tot i que ningú no dubta de l'enorme increment en el coneixement col·lectivament disponible per a la humanitat, els individus perceben que les seves conviccions, certeses, veritats i valors “personals” consolidats han disminuït en nombre, en solidesa i en seguretat. Inconscientment, la gent intueix que un procés malthusià en el saber “corroeix” les certeses, els valors i els ideals que els acompanyaven; cada vegada més, els falta la cultura i perspectiva globals necessàries per acollir-los i defensar-los racionalment. La societat, els valors i els sabers han perdut la seva solidesa anterior i avui esdevenen fluids, líquids (tal com ha teoritzat Zygmunt Bauman).

En la modernitat, i durant segles, la identitat de les persones acostumava a estar molt vinculada al treball o a la professió exercida (Weber parlava de “vocació”), que –se suposava– era per tota la vida, com a mínim si era reeixida. El sociòleg Richard Sennett denuncia la “corrosió del caràcter” que al seu parer produeix el capitalisme avançat, ja que: “com poden perseguir objectius a llarg termini en una societat a curt termini? Com sostenir relacions socials duradores? Com pot un ésser humà desenvolupar un relat de la seva identitat i història vital en una societat composta d'episodis i fragments? (...) El capitalisme del curt termini amenaça amb corroir el caràcter, en especial aquells aspectes del caràcter que uneixen als éssers humans entre ells i aporten a cadascun d'ells una sensació d'un jo sostenible.”

Tot el que hem dit anteriorment apunta cap a allò que podem anomenar com “alienació postmoderna”. En plena “societat del coneixement”, una amenaçant “alienació postmoderna” plana –paradoxalment– sobre la societat humana amb major taxa de creixement cognoscitiu i en la circulació de les informacions, i provoca una paral·lela i fins ara inapreciable “societat de la incultura”. En una dialèctica sorprenent i paradoxal (encara que no tant com es podria pensar), la capacitat humana col·lectiva de multiplicar exponencialment els enllaços cognitius i els sabers participa –si no hi ha cap element corrector– en la creixent obsolescència cultural de la majoria de la població. Senzillament, els individus, aïlladament i fora de la seva especialització

profesional, són manifestament incapaços a llarg termini de seguir el ritme exponencial de la producció cognitiva col·lectiva, global i especialitzada.

Parlant amb senzillesa, la societat del coneixement, ultraespecialitzada i a cavall de les TIC, amenaça els seus ciutadans amb l'obsolescència en tots aquells camps en què no siguin experts professionals. Breument: la societat del coneixement no només se solapa amb la societat de la incultura, sinó que la crea o –si més no– la posa en tota la seva evidència. L'expertesa i la ultraespecialització (almenys tal i com es desenvolupen a les nostres societats avançades) comporten la incultura creixent a què ens veiem abocats –com a ciutadans del carrer– per fer-nos càrrec personalment d'allò global i comú al gènere humà.

S'acostuma a considerar, i ja és un tòpic, que la "societat del coneixement" evidencia, finalment i amb tota la contundència, que l'especialització dels experts professionals "triumfa" per sobre dels vells "savis" contemplatius i dels "homes cultes" del Renaixement. Aparentment és el triomf definitiu dels científics, enginyers i tecnòlegs per sobre dels humanistes i els filòsofs. De poc serveix argumentar que la ciència està cada cop més supeditada a l'aplicació tecnològica i que els científics cada vegada es converteixen en mers gestors tecnològics. Tampoc relativitza el tòpic anterior argumentar que, cada vegada més, els científics se senten mers instruments d'un procés productiu que no controlen ni, de vegades, coneixen en la seva globalitat. Com ja va succeir en el famós Projecte Manhattan que duria a la bomba atòmica, els científics perden el control i l'agència autònoma de la seva recerca dins de les macroestructura en les quals avui estan inscrits. De vegades es diu que és per "seguretat", d'altres, per evitar "l'espionatge industrial", però molts cops és simplement un resultat de la ultraespecialització i la jerarquitització institucional.

Actualment hi ha consens general en que també resulta impossible per al científic fer-se càrrec globalment dels múltiples avenços en el conjunt de les teories, àrees i disciplines científiques. Això és un clar efecte del procés malthusià en els sabers que afecta l'actual "societat del coneixement", però insistim que no preveiem el col·lapse o obsolescència cognitiva radical a mitjà termini a causa d'aquesta tendència. "L'alienació postmoderna" que sembla ser la conseqüència inadvertida d'aquest procés es manifesta més aviat en la incultura i l'obsolescència cognitiva que amenaça amb incapacitat per a l'exercici responsable de la ciutadania democràtica.

A més, i com ja hem apuntat, la separació creixent entre la ciutadania i les institucions democràtiques només s'intenta compensar recorrent a "polítics professionals", a "experts" i a "comitès tècnics". S'oblida que aquests,

atesa la seva ultraespecialització i la lògica dependència de les regles internes del seu "gremi", estan abocats al que els grecs clàssics anomenaven "idiotesa" o, almenys, a una notable "ceguesa" respecte al conjunt del món, d'allò humà i de les necessitats globals d'avui. Un cop més, l'especialització en un aspecte provoca la ceguesa o inatenció cap a allò que és comú, compartit i humà en general.

El postmodernisme ha destacat la importància de la societat del coneixement, de les tecnologies de la comunicació i la informació (p.ex. Jean-François Lyotard o Gianni Vattimo), però també d'altres aspectes de la societat contemporània molt vinculats amb el que anomenem "societat de la incultura". Ens referim, per exemple, a la "societat de l'espectacle" teoritzada per Guy Debord i els situacionistes, a la cultura "del simulacre" denunciada per Jean Baudrillard o a l'"era del buit" analitzada per Gilles Lipovetsky.

D'una manera semblant, però bastant abans, Jorge Luís Borges va anticipar magistralment a "La biblioteca de Babel" l'angoixant i paradoxal sensació que provoca el procés malthusià en el saber: "A la desafortada esperança va seguir, com és natural, una depressió excessiva. La certesa que algun prestatge en algun hexàgon amagava llibres preciosos i que aquests llibres preciosos eren inaccessibles, va semblar gairebé intolerable. {...} La certesa que tot està escrit ens anul·la o ens afantasma. {...} Potser m'enganyin la vellesa i el temor, però sospito que l'espècie humana –l'única– s'extingirà i que la Biblioteca perdurarà: il·luminada, solitària, infinita, perfectament immòbil, armada de volums preciosos, inútil, incorruptible, secreta. "

La societat postmoderna del coneixement i les TIC ha creat els mitjans perquè la creació col·lectiva del saber pugui expandir-se exponencialment i subsisteixi sense necessitar la consciència, la memòria, la reflexió ... de cap humà individual o concret. La "societat del coneixement" fa possible que el saber existeixi pels nodes d'Internet amb independència de qualsevol de nosaltres. Per això, en l'actualitat no importa si mai ningú no arriba a interessar-se per alguns aspectes concrets i, per descomptat, si és impossible que cap individu pugui conèixer la totalitat del coneixement creat col·lectivament i ningú no pugui fer-se càrrec de l'estructura del conjunt. Això és el que l'Antoni Brey anomena "societat de la ignorància", en Daniel Innerarity, "societat del desconeixement", i nosaltres, "societat de la incultura" (o tenint en compte l'època on s'evidencia: "alienació postmoderna").

Referències

1. The Guardian, 22 de maig de 2005. Podeu consultar l'entrevista completa a <http://www.guardian.co.uk/science/2005/may/22/comment.observercomment>
2. Aristòtil. *Metafísica*, 980a-982b7
3. Peter F. Druker. *The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society*. Harper & Row, 1969.
4. Firtz Machlup. *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton Univ Press, 1962.
5. Karl Marx en el seu debat amb l'economista alemany Friedrich Lict, 1845.
6. Manuel Castells. *The Information Age: Economy, Society, and Culture*. Blackwell Publishers, 1996-2003.
7. Gilles Lipovetsky. *Les temps hypermodernes*. Grasset, 2004.
8. Donella H. Meadows, Jorgen Randers, Dennis L. Meadows. *Limits to Growth: The 30-Year Update*. Chelsea Green, 2004.
9. Alfons Cornella. Com sobreviure a la Infoxicació. http://www.infonomia.com/img/pdf/sobrevivir_infoxicacion.pdf
10. Neil Postman. *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. Penguin Books, 1985.
11. Jeroen Boschma, Inez Groen. *Generatie Einstein, slimmer sneller en socialer: communiceren met jongeren van de 21ste eeuw*. Pearson Education, 2006.
12. John C. Beck, Mitchell Wade. *The Kids are Alright: How the Gamer Generation is Changing the Workplace*. Harvard Business School Press, 2006.
13. Alan Sokal, Jean Bricmont. *Impostures intellectuelles*. Odile Jacob, 1997..
14. Russell Jacoby. *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe*. Basic Books, 1987.

15. Allan Bloom. *The Closing of the American Mind*. New. Simon & Schuster, 1987.
16. *The Matrix*. Wachowski brothers. Warner Bros, 1999.
17. José Ortega y Gasset. *La rebelión de las masas*. *Revista de Occidente*, 1930.
18. Giovanni Sartori. *Homo videns. Televisione e post-pensiero*. Laterza, 1997.
19. Aquest model està sent sotmès a crítica des d'angles diferents i per diversos autors. Des del punt de vista de la sostenibilitat, per l'anteriorment citat *Limits to Growth*. Com a model per aportar felicitat a l'ésser humà, per exemple a *El fetitxe del creixement*, de Clive Hamilton, i fins i tot posant en dubte la mateixa idea de progrés, en diversos treballs de John Gray.
20. Robert Malthus (1766-1834) va ser educat segons els principis pedagògics de Rousseau, va renunciar a la seva ordenació com a sacerdot anglicà quan es va casar i va ser professor d'economia en una nova institució universitària destinada a formar els funcionaris d'ultramar de l'Imperi britànic. El 1798, influït per Adam Smith i David Hume, va publicar anònimament el seu cèlebre *Assaig sobre el principi de la població pel que afecta la futura millora de la societat*, que va provocar una enorme polèmica. El 1804 va aparèixer una edició ja signada pel seu autor, ampliada i corregida amb les investigacions dels viatges de Malthus per gran part d'Europa. També va publicar *Observacions sobre els efectes de les lleis de grans*, *Investigació sobre la naturalesa i progrés de la renda* i *Principis d'economia política*.
21. Vegeu la meva conferència **L'alienació postmoderna a la UPEC (Universitat Progressista d'Estiu de Catalunya)**, pronunciada el juliol del 2008.
22. Vegeu els llibres de Manuel Castells: (2006) *La Societat xarxa. Una visió global*, Madrid: Alianza, i (2004) *Societat del coneixement*, Barcelona: UOC.
23. Vegeu bàsicament els llibres d'Ulrich Beck: (2002) *La societat del risc global* (Madrid: Siglo XXI), (2006) *La societat del risc. Cap a una nova*

modernitat (Barcelona: Paidós) i (2008) *La societat del risc mundial: a la recerca de la seguretat perduda* (Barcelona: Paidós).

24. El sociòleg alemany Ulrich Beck defineix l'actualitat en termes de "societat del risc", precisament perquè la creixent interrelació mundial comporta i incrementa molts perills. Un exemple molt clar va ser la ràpida propagació global de la sida, que ja va tenir un precedent en la famosa "pesta negra" de mitjans del segle XIV. Recordem que la pesta negra va poder viatjar en els vaixells que, per mar, enllaçaven per primera vegada en la història l'Extrem Orient (on va sorgir la malaltia) i els ports més rics i poblats del Mediterrani. Evidentment, avui, les possibilitats de circulació rapidíssima i massiva de mercaderies i persones, molt superiors, accentuen els riscos.
25. Destaquem els llibres de Zygmunt Bauman: (2003) *Modernitat líquida*, Mèxic: FCE; (2003) *Comunitat. A la recerca de seguretat en un món hostil*, Madrid: S. XXI; (2007) *Por líquida. La societat contemporània i els seus temors*, Barcelona: Paidós; i (2007) *Temps líquids. Viure en una època d'incertesa*, Barcelona: Tusquets.
26. Richard Sennett (2000: 25) *La Corrosió del caràcter. Les conseqüències personals del treball en el nou capitalisme*, Barcelona: Anagrama.
27. Alfons Cornella ha creat l'agut neologisme "infoxicació" per denominar aquest fenomen.
28. En el sentit grec etimològic d'incapaç pel fet d'estar totalment aïllat o separat d'allò del que es tracta. Políticament, s'aplicava a aquells que només atendien els seus interessos privats i eren incapaços de valorar o atendre els interessos comuns..
29. Complementada per les seves obres sobre *El crepuscle del deure* o *La societat de la decepció*.
30. Cito per les *Obres completes* 1923-1972, Buenos Aires: Emecé, pp.468 i 470s. Subratllats de G.M.

Altres títols
publicats

- 1 **Hacia la empresa en red**
Alfons Cornella
- 2 **De la idea a la empresa**
Marcel Planellas
- 3 **Capital intelectual**
Carlos Obeso
- 4 **Visualización de la información: una visita guiada**
Juan Carlos Dürsteler
- 5 **Gestión del conocimiento**
Agustí Canals
- 6 **Sanidad en un mundo digital**
Albert Oriol
- 7 **Servicios financieros: la era del cliente**
Salvador Mas
- 8 **E-learning, corporate learning**
Íñigo Babot
- 9 **Días de 25 horas**
Ramon Bori, Laura Miñano
- 10 **KNewton: buscando un orden en la información**
Alfons Cornella
- 11 **Más días de 25 horas**
Ramon Bori, Laura Miñano, Epi Amiguet
- 12 **El fenómeno Wi-Fi**
Antoni Brey
- 13 **Software libre: técnicamente viable,
económicamente sostenible y socialmente justo**
Jordi Mas
- 14 **Infonario: hacia un diccionario de la infonomía**
Laura Rosas

- 15 **Penélope y Ulises: tramas y exploraciones en la red**
Fabio Tropea
- 16 **Manresa innov@**
Epi Amiguet, Fernando L. Mompó
- 17 **Administracions digitals innovadores a Catalunya: experiències innovadores en l'ús de les tecnologies digitals a les administracions públiques**
Ramon Bori, Fernando L. Mompó
- 18 **XTEC: perfils d'innovació en educació**
Epi Amiguet
- 19 **La alquimia de la innovación: 10 palabras para innovar**
Alfons Cornella, Antoni Flores
- 20 **Mataró: la clase creativa emergeix**
Ramon Bori
- 21 **Pequeños y grandes desastres de la información**
Josep Corbasí
- 22 **Innova.vic**
María Sanz
- 23 **Manresa innov@ 2**
Toñi Herrero, María Sanz
- 24 **Sabadell innov@**
Epi Amiguet, Fernando L. Mompó
- 25 **Centrales de compra y servicios: 12 casos de mejora de la competitividad**
Fernando L. Mompó
- 26 **Programari Lliure i empresa a Catalunya: Experiències empresarials i casos d'èxit.**
Jordi Mas i Hernández
- 27 **Fent camí cap a la innovació: 20 experiències a Mataró i al Maresme**
Epi Amiguet, Fernando L. Mompó, María Sanz

- 28 **Innovadores de Extremadura:
Un modelo de desarrollo a través de la Sociedad de la Imaginación**
Epi Amigué
- 29 **Red pública**
Roc Fages
- 30 **Persona, empresa y sociedad**
Josep Maria Lozano
- 31 **Reflexiones educativas.
El binomio Educación y nuevas tecnologías**
Miguel Angel Prats
- 32 **Innova't. 19 experiències innovadores de Terrassa
i comarca**
Lluís Cugota
- 33 **Anemames 2006. Reconeixements a la trajectòria
empresarial 1a edició. Sant Cugat del Vallès**
Epi Amigué, Fernando L. Mompó
- 34 **25 empresas de futuro**
Valeria Lafita, Fernando L. Mompó, María Sanz
- 35 **TicSalut, la revolució digital al servei de les persones
Exemples d'innovació al sistema català de salut**
Lluís Cugota y otros autores
- 36 **Sabadell Innova II**
Sílvia Llobart i Beatriz Silva
- 37 **Manual de uso del blog en la empresa**
Alberto Ortiz de Zárate Tercero
- 38 **Más allá de Google**
Jorge Juan Fernández García